

Makrîzî'nin İsmâ'îlî Fâtîmî Halifelerin Nesebi Hakkındaki Görüşlerine Dair Bir Değerlendirme

An Evaluation of al-Maqrîzî's Views on the Genealogy of Ismâ'îlî Fâtîmid Caliphs

Mehmet SEVER*

Öz

Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye'de 909-1171 yılları arasında hüküm süren İsmâ'îlî Fâtîmîler, Sünnî Abbâsî hilâfetinin en büyük siyasal rakibi olmuştur. Hâkim oldukları coğrafya üzerinde tesis ettikleri iktidarın temel dayanaklarından biri de şüphesiz Ehl-i Beyt mensubu oldukları yönündeki iddialarıdır. Buna rağmen imâmetlerinin meşrûiyet zeminini oluşturan Hz. Fâtîma soyundan olmaları yönündeki tezleri dönemin birçok tarihçisi tarafından kabul edilmemiştir. Nesebî aidiyetin toplumun zihin dünyasını şekillendirme ve meşrûiyeti temellendirmedeki etkisi muhâlif Abbâsî iktidarının da dikkatinden kaçmamış, Fâtîmîler'in soy ağacında uydurma ve tahrifin olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda tarihçilerin mezhebi aidiyetlerinin de etkisi altında kalmalarıyla tarihsel süreçte bazı tartışmalar yaşanmıştır.

Abstract

The Ismâ'îlî Fâtîmids, who ruled in North Africa, Egypt and Syria between 909-1171, was the biggest political rivals of the Sunnî 'Abbâsîd caliphate. One of the main pillars of the power they established over the geography they dominate was undoubtedly their claim that they were members of the Ahl al-Bayt. Despite this, their thesis that their Imams were descendants of Hazrat Fatimah, which constituted the legitimacy of their imâmate, was not accepted by many historians of the period. The impact of lineage affiliation on shaping the mental world of society and legitimizing authority did not escape the attention of the opposing 'Abbâsîd regime, which claimed that there were fabrications and distortions in the Fâtîmids lineage. In this context, some controversies have arisen in the historical process as historians have also been influenced by their sectarian affiliations.

This article deals with al-Maqrîzî's views on these debates. al-Maqrîzî, one

* Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, Bayburt, Türkiye / msever@bayburt.edu.tr / <https://orcid.org/0000-0001-6385-6576>

Orta Çağ İslam tarihçiliğinde en önemli yazarlardan biri ve tarihin farklı dallarında birçok eser kaleme almış olan Makrîzî, bu tartışmaya ışık tutacak hacimli bir eser de yazmıştır. Alışıl gelmiş Sünnî tarih tasavvurunun dışında olaylara farklı yönlerden bakabilmeyi başarabilmiş olan Makrîzî *İtti'âzu'l-Ḥunefâ* adlı eserinde Fâtımîler tarihini bütün yönleri ile incelemiştir. Makrîzî, objektif olma anlayışını yansıtmaya çalıştığı eserinde dönemin hâkim anlayışına göre “öteki” durumunda olan Fâtımîlerin neseplerinin sahil olduğunu ispatlamaya çalışması, onun Şîilikle ithâm edilmesine de sebebiyet vermiştir. Bu noktada Abbâsî halifesinin varlığı üzerine inşâ edilmiş Memlûkler döneminde Fâtımîler’in tarihini farklı bir tarzda yazabilmek, Memlûk tarihçiliğinin farklı yönlerini görebilmek adına çarpıcı bir örnektir. Çalışmamız Makrîzî’nin temel eserleri merkezinde araştırma ve yayın etiğine uygun olarak yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Fâtımîler, İsmâîlîler, Makrîzî, *İtti'âzu'l-Ḥunefâ*.

of the most important writers in medieval Islamic historiography, and author of many works in different branches of history, also wrote a voluminous work that sheds light on this debate. Al-Maqrîzî, who was able to look at events from different perspectives other than the conventional Sunni conception of history, analysed the history of Fâtımids in Sunni all its aspects in his work called *Itti'âz al-Ḥunafâ*. Al-Maqrîzî’s attempt to prove the authenticity of the progeny of the Fâtımids, who were the “other” according to the dominant understanding of the period, in his work, in which he tried to reflect his understanding of objectivity, also caused him to be accused of Shi’ism. At this point, writing the history of the Fâtımids in a different style during the Mamluk period, which was built on the existence of the ‘Abbâsîd caliph, is a striking example to see different aspects of Mamluk historiography. This study was conducted in accordance with the research and publication ethics, focusing on the main works of al-Maqrîzî.

Keywords: History of Islamic Sects, Fâtımids, İsmâ’îlîs, al-Maqrîzî, *Itti'âz al-Ḥunafâ*.

Giriş

İslam toplumlarında ilk günden itibaren hilâfet ve imâmet tartışmaları en hayati konulardan biri olmuştur.¹ Toplumun liderliğinin mâhiyeti ve şartları, toplumun farklı çevrelerinde değerlendirilmiş ve değişik görüşler ortaya çıkmıştır. Mezheplerin teşekkülünde önemli bir yere sahip olan bu ihtilaf, zamanla İslam mezhepleri içinde aslı ayrışma noktası haline dönüşmüştür. Her ne kadar tartışmanın taraflarından olan Ehl-i Sünnet devlet başkanlığı meselesini usûlü’ddîn içinde kabul etmediğini deklare etse de özellikle Şîî mezheplerin siyasal ve teorik söylemlerinin baskısı, konunun Sünnîler için de önemini artırmış ve siyasal meşruiyetin temellendirilmesi noktasında

¹ Ebu’l-Feth Muhammed b. Abdülkerim Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihal* (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2007), 13.

mühim bir konuma çıkarmıştır.² Bu bağlamda Râşid Halifeler sonrası Emevîler ve Abbâsîler döneminde hilâfet/imâmet hakkında farklı mezhepler öğretilerini geliştirme ihtiyacı hissetmişlerdir. Özellikle Şii düşüncenin karizmatik dini liderleri olan imâmlar etrafında oluşturduğu inanç ve öğreti, kendisini Sünnî olarak kabul ve ilan eden devletleri siyasal baskı altına sokmuş³ ve kendi meşruiyetlerinin sorgulanır olmasına zemin hazırlamıştır.⁴ Bu noktada tartışmanın tarafları kendilerinin haklılığını ispat için tarih biliminin şahitliğine ihtiyaç duymuşlardır. Zira tarih ilmi, günümüzde olduğu gibi⁵ o çağlarda da kendisinden müstağni olunamayacak bir otorite kabul edilmiştir. Zira İslam düşünce geleneklerinde tarih ilmi ve tarihsel bilgiye duyulan ihtiyaç mezheplerin öğretilerinde hatta dinin anlaşılmasında vazgeçilmezdir. Laoust'un (öl.1983) da ifade ettiği gibi "Tarih, İslam'da bir teolojidir ve teolojide de bir tarihtir".⁶ Dinin bir tür anlaşılma şekli veya tarihsel ve coğrafi boyutuyla yaşanan yüzü olan mezhepler için de durum bundan farklı değildir. Bundan dolayı meşruiyetini ispatlamayı merkeze alan siyasî, iktisadî, felsefî, kelâmî ve tasavvufî herhangi bir sistem veya kurum, tarihin şahitliğine ve desteğine muhtaçtır. Bu bağlamda özellikle icmâ, "Sünnî düşüncede ilk halifelerin hilafetini meşrulaştırmakta önemli bir işlev görmüştür. Temel kaynaklar üzerinden sahabeye atfedilen karizma, ilk önce onların dinsel konumunu meşrulaştırmış, bu da onların hilafet tercihlerine dinsel bir mahiyet yüklemiş, onların uygulamaları üzerinden soyutlaştırılan ilkeler, genel hilafet/imamet teorisi için temel oluşturmuştur. İlk dönemlere ait tarihi gereksinimler, soyut bir zemine taşınarak bir çeşit dogmaya dönüştürmüştür. Yani olan, olması gereken olarak idealize edilmiş, tarihin belli bir anı dinsel olarak anlamlandırılmakla, olgusal bir durum olmaktan çıkarılıp değer yargısı haline getirilmiştir. İlk halifelerin meşruiyetinin icmâ üzerinden temellendirilmesi, icmanın kelâmî, fikhî ve hatta siyasî meselelerde bağlayıcı bir delil olarak benimsenmesini beraberinde getirmiş, bu yöntemin sonraki halifeler

² Sadeddin Mesud b. Ömer Teftâzânî, *Şerhu'l-Mekâşid* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 3/469.

³ Mehmet Evkuran, *Sünnî Paradigmayı Anlamak* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005), 82.

⁴ Ahmed El-Katib, *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, çev. Mehmet Yolcu (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2005), 50.

⁵ C. Wright Mills, *Toplumbilimsel Düşün*, çev. Ünsal Oskay (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 233.

⁶ Henry Laoust, *İslâm'da Ayrılıkçı Görüşler*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı - Sabri Hizmetli (İstanbul: Pınar Yayınları, 1999), 15; Mehmet Ali Büyükkara, "Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler", *İslâmî İlimlerde Metodoloji: Usûl Mes'alesi (Sempozyum)*, (2005), 443.

için de uygulanmasına sebep olmuş, dolayısıyla icmâ “genel bir tarihin, toplumun çoğunluğunun, genel gidişatın onaylanması” olarak vazife görmüştür.”⁷

Emevileri yıkarak İslam coğrafyasının çoğunluğunda hâkimiyeti elde eden Abbâsiler de siyasi mücadelelerini tarihsel bir hakkı elde etme üzerinden inşa etmişlerdi. Bu iddia üzerinden sağlanan başarı zamanla, aynı iddianın farklı bir tonda sahiplenildiği Şii düşünce içinde Abbâsî hilâfetine karşı isyanları başlatmış⁸ ve zamanla bölgesel devletler kurarak muhalefeti devam ettirmeyi sağlamıştır. Zamanla Abbâsî hilâfetinin zayıflaması ile birçok devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletler İslam coğrafyasında hilâfet merkezine bağlı olduklarını, hutbelerde Abbâsî halifesinin adını zikrederek ortaya koysalar da kendi politikalarına uymayan noktalarda halife ile karşı karşıya gelebiliyorlardı. Bunun yanı sıra Abbâsî hilâfeti (750-1258) Mağrib bölgesinde Fâtımîler (909-1171), Bahreyn ve civarında Karmatîler (923 sonrası) ve Bağdat bölgesinde Buveyhîler’in varlığı (932-1062) ile bazılarınca “Şii yüzyılı” kabul edilen bu dönemde siyasi kiriz, hilâfetin Abbâsî hanedanının hakkı olduğuna yapılan vurguyu daha da güçlendirmiştir. Siyasi, askeri ve iktisadi gücün zayıflaması sonucu otoriteyi korumaya yarayan bir argüman olarak nesep üzerine yapılan vurguyu hızlandırmıştır. Özellikle Bağdat yakınlarında Fâtımî halifesi adına hutbe okunması⁹, Bağdat’ta Şii ezanı okutulmasından¹⁰ daha derin bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu dönemde Abbâsî halifesinin kendi siyasi meşruiyetini kaybetmemek için başvurduğu yöntemlerden biri toplum nezdinde Fâtımî halifelerini Hz. Ali veya Hz. Fatıma neslinden gelmediklerini bilakis aslında sapkın bir zındık olduğu ileri sürülen Meymûn el-Kaddâh’a (öl. II./VIII. yüzyılın son çeyreği) dayandığını ileri sürmek olmuştur. Bu bağlamda Sünnî hilâfeti destekleyen tarihçiler eserlerinde Fâtımîler hakkında olumsuz ifadeleri tercih etmişlerdir.¹¹ Kültürün, efsanenin veya bir

⁷ Ümit Toru, *Eş'ari Geleneğin Şiilik Algısı* (Ankara: Astana Yayınları, 2020), 113-122.

⁸ Cem Zorlu, *Abbâsîlere Yönelik Dini ve Siyasi İsyanlar* (Ankara Okulu Yayınları, 2001), 211-282.

⁹ Aydın Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 33.

¹⁰ Ezan ve mezhep ilişkisini Abbâsî hilâfeti döneminde görebilmek için bk. Hanifi Şahin, “Şia Düşüncesinde Ezanın Yapısı ve Geçirdiği Değişimlerin Dini Temeli”, *e-Makâlât: Mezhep Araştırmaları* V/1 (2012), 35-65.

¹¹ Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2004), 1/181; Ebu Muhammed Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed Makrîzi, *İttîazü'l-hunefâ bi-ahbâri'l-*

ithamın toplum ve ilim geleneği içinde gösterime girmesi veyahut bir tarih söylemi haline dönüşmesi durumunda bu gerçeklikten kaçınmak imkânsız hale gelir.¹² Böyle bir reel veya yapay gerçeklikle yüzleşmek de tarihçilerin en önemli görevi haline dönüşmektedir.

Araştırmamızda Mağrib bölgesinden başlayarak Mısır ve Suriye’de siyasal ve askeri gücünü pekiştiren Fâtımiler’in, Sünnî hilâfeti tehdit etmesi üzerine, toplumsal desteği azaltmak için Abbâsiler’in ortaya attığı ve birçok Sünnî âlimi tarafından sürdürülen “uydurma nesep” iddiası ile tarihsel bir yüzleşmeyi deneyen Makrîzî’nin (öl. 845/1442) görüşleri ele alınmıştır. Modern araştırmacıların da dikkatini çeken konu hakkında Walker¹³ bir makale yazmıştır. Walker, Makrîzî’nin Fâtımiler hakkındaki görüşlerinin temel sebebini aramaya çalışmış bu tutumun diğer eserlerindeki tarih yazımı çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Yazar, çalışmasını daha çok Makrîzî’nin eserlerindeki İsmâilî davetin izlerini aramaya tahsis etmiştir. Ayrıca Makrîzî’nin sonraki eserlerinden hareketle Fâtımî halifelerin Fâtımî soyundan gelmediğini fark ettiğini söylemektedir.¹⁴ Yazarın da temas ettiği fakat çözemediği problemlerden biri Makrîzî’nin Fâtımî halifelerin nesebinin Fâtımî olduğuna dair iddiasında sonradan fark etmiş olduğu şüpheyne rağmen bu görüşü eserinden çıkarmamış veya aksine bir söylem ortaya koymamış olmasıdır. Ayrıca *İttiâz*’ın yeni bir nüshasını yazmamıştır. Walker, Makrîzî’nin *en-Nizâ*’ adlı eserindeki Ehl-i Beyt anlayışını da görmezden gelmiştir. Tartışma hakkında bir diğer makale Nasser Rabbat tarafından kaleme alınmıştır.¹⁵ Rabbat

e’immeti’l-Fâtımiyyîn el-hulefâ, thk. Cemâlüddîn eş-Şeyyâl (Kahire: el-Meclisü’l-A’lâ li’ş-Şüûni’l-İslâmiyye, ts.), 1/346; Söz konusu sosyopolitik sürecin etkisiyle genelde İsmâilî düşüncenin özelde ise Fâtımilerin sapkın karakterini göstermek amacıyla Sünnî ulemanın geliştirdiği söylem ve bu söylemin hangi tarihsel, siyasal, sosyal ve dinsel amaçlara hizmet etmeye çalıştığının kapsamlı bir analizi için bk. Ümit Toru, “Eş’ari Geleneğin İsmâililik Söylemi ve Sosyo-Politik Temelleri (Bağdadi Örneği)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2020), 363-402; Ümit Toru, “İsmâiliyye’nin İslam Dışı Kökenine Dair Eş’ari İddialar”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/17 (2020), 241-278.

¹² Michel De Certeau, *Tarih ve Psikanaliz*, çev. Ayşegül Sönmezay (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 27.

¹³ Paul E. Walker, “Al-Maqrîzî and the Fatimids”, *Mamlük Studies Review* VII/2 (2003), 83-97.

¹⁴ Walker, “Al-Maqrîzî and the Fatimids”, 97.

¹⁵ Nasser Rabbat, “Al-Maqrîzî’s Connection to the Fatimids”, *The Study of Shi’i Islam: history, theology and law*, ed. Farhad Daftary, Gurdofarid Miskinzoda (London: I.B.Tauris, 2014), 67-75.

makalesinde Memlûk iktidarına karşı mezhebi ve siyasi yönden muhalif olan Makrîzî'nin duruşunu ortaya koymaya çalışmıştır.¹⁶ Bu makale Moghaddam tarafından Farsçaya çevrilmiştir.¹⁷ Konuya temas eden bir diğer çalışma Yurtalan ve Demir tarafından yazılmıştır.¹⁸ Çalışma, Kâdî Abdülcebbâr'ın İsmâilî Fatimilere dair görüşlerini daha çok Karmatiler üzerinden şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.¹⁹ Makrîzî'ye konunun kaynakları bağlamında atıf yapılmıştır. Fakat bu çalışmada da Makrîzî'nin Fâtımîler'e dair görüşlerinin hangi sâiklerden kaynaklandığına temas edilmemiştir.

Makrîzî'nin yazımında tarihin yeniden yaratılmasına evrilebilecek yönlerin olduğu görülmektedir. Her ne kadar geçmişe yönelik tarih okumaları entelektüel merakın neticelerinden olsa da bu tek neden değildir. Bu durumda yazarın benimsediği değerlerden bağımsız olması, psikolojik olarak etkilerden kurtulması çok zordur.²⁰ Araştırmamızda bu çalışmaların ortaya koyduğu verilerin dışında dönemin tarih yazımına aykırı bir duruş sergileyen Makrîzî'nin İsmâilî bir devletin tarihine verdiği önemin psikolojik ve teolojik sâikleri aranmaya ve öne çıkardığı hususlar üzerinden, zihniyet ve tarihçiliği ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca mezheplerin anlaşılmasında tarih biliminin ve tarihçiliğin etkisinin Sünnî bir yazar üzerinden gösterilmesi hedeflenmiştir.

1. İslam Tarihi Yazıcılığı ve Memlûkler Dönemi İslam Tarihi Yazıcılığı

¹⁶ Rabbat, "Al-Maqrîzî's Connection to the Fatimids", 75.

¹⁷ Mohammad M. Hoseinian Moghaddam, "Maqrizi relationship with the Fatimids Relative and intellectual contexts in Maghrizi's attention to the history of the Fatimids", *10- Speech of History* 15/34 (22 Haziran 2021), 7-28.

¹⁸ Betül Yurtalan - Habip Demir, "Tesbîtu delâ ili'n-nubuvve Adlı Eseri Bağlamında Kâdî Abdülcebbâr'ın Fâtımîlere Bakışı", *e-Makâlât: Mezhep Araştırmaları* XVI/1 (2023), 4-34.

¹⁹ Yurtalan - Demir, "Tesbîtu delâ ili'n-nubuvve Adlı Eseri Bağlamında Kâdî Abdülcebbâr'ın Fâtımîlere Bakışı", 26.

²⁰ John Tosh, *Tarihin Peşinde*, çev. Özden Arıkan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013), 27.

İslam toplumlarında tarih çok büyük bir öneme sahiptir. İlk insan Hz. Âdem'in bir peygamber olması tarihin aynı zamanda dini bir mahiyet kazanmasında etkili olmuştur.²¹ Peygamberler ve ümmetlerinin yaşadıkları tarihin, sonraki ümmetler için rehberlik oluşturacak malzemeyi muhtevi olması²², Müslümanlar nazarında tarih ilmine olan ilgiyi her zaman popüler hale getirmiştir. Bu bağlamda tarih insanın "nereden geldiğini, nerede durduğunu/olduğunu ve nereye gideceğini" öğrenebileceği mümbit bir alandır. Kıyamete kadar devam edecek bir sürecin adı olan tarih, İslam düşünce geleneğinde coğrafya, zaman, ırk, din ve millet kavramlarının sınırlarından daha geniş bir yelpazede şekillenmektedir. Herhangi bir Müslüman için Yahudi tarihi, Semüd kavminin tarihi veya Hristiyanlık tarihi, bilinmesi arzu edilen, hakikatine ulaşılması hedeflenen bir bilgidir. Daha sonraki süreçte kimi zaman İsrâiliyat diye kabul edilen ve tenkit konusu olan bilgiye başvurma ve öğrenme merakı bir yönüyle Müslümanların, tarihi kendine mâl etmek istediğini göstermektedir. Ayrıca vahyin tarihi ve Hz. Peygamberin örnekliğinin Müslümana bireyin kendi sosyal ortamını şekillendirmedeki etkinliği tarihi İslami ilimlerin merkezine yerleştirmiştir. Bu yaklaşım çerçevesinde İslam tarih tasavvurunu kıyametle sonuçlanacak "sonlu tarih süreci" olarak kabul edebiliriz.²³ İslam tarih yazıcılığını genel hatları ile bu ekseninde geliştirmiştir. İlk dönem İslam tarihi kaynaklarında bu hususiyet bariz bir renktir. Bununla birlikte mevcut tarih tasavvuru, insanların ve toplumların, sonlu bir tarih çizgisinde ilerlemesi, sonlu insan ve âlem düşüncesine dolayısıyla bunun karşısında ezeli ve ebedi Allah tasavvuru ile şekillenen değişmez olan, insan ve eylemlerini belirleyen sabiteler olarak "Sünnetullah"ın mevcudiyetini de kabul etmeye dayanmaktadır. Sünnetullah'ın bir gereği olarak, devlet, iktidar, güç, zafer ve zenginliğin toplumlar ve bireyler düzleminde değişkenlik göstermesi "dönüştürsel bir tarih" anlayışı anlamına gelmektedir. Farklı tarih ve coğrafyalarda iktidarın, bilginin ve medeniyetin değişik toplumlarda daha önde olması; bir topluluğun belli dönemlerde güçlü iken da sonraki süreçte zayıf toplumlara dönüşmesi tarihin özelliklerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda Sünnetullah kavramı, daha sonraki

²¹ Kasım Şulul, *İslâm Düşüncesinde Tarih Tasavvuru* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2008), 42.

²² İbn Haldun, *Mukaddime*, 2004, 1/165.

²³ Alkan Necmettin, "Efsaneden Aydınlanmacı Geleneğe Tarih Düşüncesi", *Tarih Nasıl Yazılır?* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021), 9.

dönemde İbn Haldûn gibi bazı tarihçilerin, olayların doğasını anlamak için değişmez tarihsel ilke ve yasalar bulma çalışmasının temelini de oluşturmuştur.²⁴

İslam tarihçilerinin ilk dönemler malzeme toplamaya ve değerlendirmeye karşı gösterdiği ihtimam daha sonraları özellikle 10. yüzyıldan sonra azalmaya başlamıştır.²⁵ Aslında yeni eserlerde eski bilgilerin tekrarları olmakla birlikte tarih yazımının daha farklı alanlara yönelmesi eserlerin muhtevasını etkilemiştir. Bu gözden kaçırılmamalıdır. Konumuz çerçevesinde İslam tarihçiliğinde genel eğilimlerden daha ziyade mezhebi faktörlerin etkisine temas edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Sünniliğin, tarih yazımına etkisi önemlidir. Hilâfet tartışmalarının gölgesinde tarih yazımında dikkat çeken eğilim Abbâsi siyasi tarihinin meşruiyet alanının genişletilmesi yönündeki ivmedir. Yazılan eserlerde kaydedilen tarihi rivayetler, olayları hiç görmeyenlere resmetmek üzerine kurgulanmıştır. Fakat bu yaklaşım bile kimi tarih eserlerinde mevcut okurlara ve siyasi yönetime hikmet çerçevesinde ibret alınacak dersler vermeyi, ahlâkın kaynağı olarak bilgelik yolunda bir rehberlik görevi görmeye başlamıştır.²⁶ Böylece Abbasilerin meşruiyet alanının genişlemesi veya mevcut durumun kabullenilmesi gibi faydalar elde edilmiştir. Tam da bu noktada Fatımiler hakkındaki Abbâsi siyasetine hizmet eden tarih yazımı karşısında muhalif bir yaklaşımı Makrizi'nin eserlerinde görmekteyiz.

Memlükler dönemi tarih yazıcılığı genel İslam tarihçiliğinin kayda değer eserlerinin ortaya konduğu asırlardır. Dönemin tarih ve tabakât eserlerinin telif edilmelerinde amaç ve yöntem çerçevesinde şekillenen yazım türü iktisadî, siyasî, ilmî ve sosyal gelişmelerin etkisinde ortaya çıkmıştır.²⁷ Örneğin ilk dönemde telif edilen eserlerde Haçlılar ve Moğollar daha belirgin iken sonraki yüzyıllarda yazılan eserlerde yeni siyasi rakip Osmanlılar tarih yazımını etkilemiştir. Yine Bilâd-ı Şam merkezli tarihçiler tarafından yazılan tarih eserlerinde vefâyât kısmı ağırken Kahire merkezli tarihçiler saltanat merkezinde meydana gelen olayları daha çok nakletmeyi tercih etmişlerdir. Yazarın asker kökenli olması veya ulema sınıfına aidiyeti de tarih

²⁴ Necmettin, "Efsaneden Aydınlanmacı Geleneğe Tarih Düşüncesi", 8-9.

²⁵ R. Stephen Humphreys, *İslam Tarihi Metodolojisi*, çev. Murteza Bedir - Fuat Aydın (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016), 196.

²⁶ Humphreys, *İslam Tarihi Metodolojisi*, 196.

²⁷ Fatih Yahya Ayaz, "Memlükler Dönemi (648-923/1250-1517) Tarih ve Tabakât Eserlerine Dair = On the Chronicles and Biographical Works (Tabaqat) of Mamluk Time s(648-923/1250-1517)", *İslâm Tetkikleri Dergisi*
 Journal of Islamic Review [İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi] X/1 (2020), 151.

yazımını etkilemiştir. Bu dönemde siyer, meğâzî, tarih ve terâcim kitapları, şehir tarihleri, topoğrafya eserleri ve tabakât eserleri şeklinde çok geniş bir yazım sahası oluşmuştur.²⁸ Öyle ki dönemin sultanları tarih ilmine ayrıca önem vermişlerdir. Saraylarda tarih meclisleri düzenlenmiştir.²⁹ Tabakât ve vefâyat eserlerinde kişilere dair ilginç anekdotlara yer verilmiştir. Bazı tarihçilerin “el-acâib ve'l-garâib” türü hadiseleri eserlerine koymaları halkın tarihe olan ilgisini daha da çekmiştir. Zira yazılan eserlerin ilmi mahfillerin dışında dolaşıma çok hızla girdiği görülmektedir. Bu bağlamda Memlûkler dönemi tarihçiliği mezheplerin anlaşılmasında çok önemli bilgileri ve olayları ortaya koyan, mezheplerin anlaşılmasında coğrafyanın etkilerini görebileceğimiz bilgileri barındırmaktadır.

2. Makrîzî'nin Tarih Anlayışı

Takıyyüddin Makrîzî, Memlûkler döneminde yaşamış çok yönlü bir tarihçidir. Fâtımiler ve Eyyûbiler gibi siyasi ve kültürel bir mirasın devamı niteliğindeki çağda yetişen Makrîzî, eserleri ile dönemin en meşhur tarihçileri arasında yerini almıştır.³⁰ Ebû Muhammed Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir b. Muhammed el-Makrîzî, 766/1364-65 senesinde Kâhire'nin Burcuvan bölgesinde doğmuştur.³¹ Kökenleri Ba'lebek şehrinin Makârize bölgesinden olduğu için kendisine Makrîzî denmiştir.³² Ataları içinde Hanbelî ve Hanefî âlimler olduğu için birçok nisbe ile de anılan Makrîzî'nin baba tarafından

²⁸ Ayaz, “Memlûkler Dönemi (648-923/1250-1517) Tarih ve Tabakât Eserlerine Dair”, 151.

²⁹ Ayaz, “Memlûkler Dönemi (648-923/1250-1517) Tarih ve Tabakât Eserlerine Dair”, 172.

³⁰ Farhad Daftary, *Muhaliğ İslamın 1400 Yılı İsmailîler Tarih ve Kuram*, çev. Ercüment Özkaya (Ankara: Raslantı Yayınları, 2001), 188; Eymen Fuâd Seyyid, “Makrîzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 27/449.

³¹ Şemseddin Sehâvî, *ed-Đav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'* (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1992), 2/21; C. Brockelman, “Makrîzî”, *İslam Ansiklopedisi: İslam alemi tarih, coğrafya, etnografya, ve biyografya lugati* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1970), 7/7/206; F. Rosenthal, “al-Makrîzî”, *The Encyclopaedia of Islam*, thk. C.E. Basworth - R. Bearman (Leiden: Brill, 1991), 6/13; Seyyid, “Makrîzî”, 27/448.

³² Sehâvî, *ed-Đav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 2/21; Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddin Yûsuf İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-şâfi ve'l-müstefti ba'de'l-Vâfi*. (Kahire: el-Heyetü'l-Mısıriyye, 1984), 1/415; Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddin Yûsuf İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fi mülûki Mısr ve'l-Kâhire* (Kahire: el-Heyetü'l-Mısıriyye, 1971), 9/490.

dedesi meşhur bir Hanbelî âlimi olan Abdülkadir el-Hanbelî olup Dımaşk'ta Bahâiyye Medresesi'nde hadis dersleri vermiştir.³³ Anne tarafından dedesi İbnü's-Sâiğ (öl. 776/1375) meşhur bir kadıasker olup dönemin Kahire'sinde meşhur Hanefilerden biridir.³⁴

Ulemâ sınıfı bir ailenin mensubu olan Makrîzî küçük yaşlarından itibaren çok iyi bir eğitim almıştır.³⁵ Lügat, nahiv, belâgat, hadis, fıkıh, kıraat ve tarih gibi ilimleri tahsil etmiştir. Dedesinden Hanefî metinlerinden olan Kudûri'nin (öl. 428/1037) *Muhtasar*'ını ezberlemiştir.³⁶ Tabakat âlimi Sehâvî (öl. 902/1497), Makrîzî'nin altı yüz civarında hocadan ders aldığını nakletmiştir.³⁷ Makrîzî ders dinlediği, genel icazet ve özel icazet aldığı hocaları ayrıca kendi eserinde zikretmiştir.³⁸ Makrîzî, Kahire, Şam ve Mekke gibi şehirlerde farklı âlimlerden ders almış olması sebebiyle çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Öyle ki önceleri Hanefî mezhebini taklit ederken dedesinin vefatından sonra daha çok Şafî mezhebini taklit etmeye başlamıştır. Bununla birlikte Zâhirî mezhebinin görüşlerini savunmuş ve dönemin Zâhirî âlimlerinden tabakât eserlerinde övgüyle bahsetmiştir.³⁹

İbn Haldûn (öl. 808/1406) Makrîzî'nin düşünce dünyasını anlamakta en önemli figürlerden birisidir. Şam ve Mekke'de hadis tahsilini tamamlayan Makrîzî, Kahire'ye döndüğünde (781/1380) Amr b. Âs Camii'ne hatip ve kadı yardımcılığı görevine atanmıştır. Aynı dönemde Kahire'ye gelen İbn Haldûn da Ezher Camii'nde dersler vermeye başlamıştır. Makrîzî, bu derslere de devam etmiştir. İbn Haldûn'un derslerini aktaran Makrîzî hocasının eserlerini de burada mütalaa etmiştir. Makrîzî, İbn Haldûn'un tarihi *el-İber* ve hususiyetle

³³ İbn Hacer el-Askalanî, *İnbâ'ü'l-gumr bi-ebnâ'i'l-'umr* (Kahire: Y.y, 1969), 1/391.

³⁴ Sehâvî, *ed-Đav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 2/21; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-şâfti ve'l-müstevfi ba'de'l-Vâfti.*, 1/415; Rosenthal, "al-Makrîzî", 6/13.

³⁵ Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020), 80.

³⁶ Sehâvî, *ed-Đav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 2/22.

³⁷ Sehâvî, *ed-Đav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 2/23.

³⁸ Takiyyüddin Ahmed b. Ali Makrîzî, *Dürerü'l-ukûdi'l-feride fi terâcimi'l-'ayâni'l-müfide* (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2002), 21-27.

³⁹ Sehâvî, *ed-Đav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 2/22; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fi mülûki Mısr ve'l-Ğâhire*, 9/491; Ignaz Goldziher, *Zâhirîler (Sistem ve Tarihleri)*, çev. Cihad Tunç (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1982), 157.

Mukaddime'den⁴⁰ hayranlıkla bahsetmektedir.⁴¹ Makrîzî'nin hocasının metoduna riayet ettiği hatta kendinden önceki tarihçileri eleştirisinde bile bu yoldan ayrılmadığı görülmektedir. Mesela İbn Haldûn, bazı tarihçilerin, olayların iç yüzünü ve sebeplerini araştırmadığını, kendilerinden önce uydurulan rivayetleri olduğu gibi nakletmeyi düşündüklerini dile getirir.⁴² Ayrıca bazı devletler ve hanedanlarla ilgili nesep zincirini tam vermeden birbirinden kopuk bilgiler ile yanlış bir yöntem takip ettiklerini söylemektedir.⁴³ Bu noktada Makrîzî de hocasının yöntemini takip etmektedir. Makrîzî, varlığın sırlarını ve olayların gerçek yüzü hakkındaki bilgiye ulaşmak için kişisel yorumlardan ve hevâdan uzak durulması gerektiğini; muhalifler hakkında ileri sürülen iddiaları tahkik etmeden, akılcıca düşünmeden kabul etmenin büyük bir hata olacağını söylemektedir. Aksine bu gibi durumlarda tarihi çarpıtmamak, insafı olmak ve tarihi şahsiyetlere, kurumlara ve devletlere/hanedanlara tarihi başarılarını veya hak ettikleri değeri vermek gerekir. Zira Makrîzî'ye göre bu yaklaşım "Akra-baya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver."⁴⁴ ayetinin bir gereğidir.⁴⁵

Makrîzî, siyasi tarih, kültür tarihi ve sosyal tarih alanında yazdığı eserler ile Memlûk tarihinde önemli etkiler bırakan en önemli Ortaçağ İslam tarihçisidir.⁴⁶ Eserleri daha yazılırken okunan, devlet ricalinin dikkatini çeken bilgileri barındırmaktadır.⁴⁷ Kendinden önceki tarihin detay noktaları gibi gözükken hadiseleri birbiri ile irtibatlandırmıştır. Karanlıkta kalmış olayların anlaşılmasına katkı sağlamıştır. *el-Hitat'* adlı eserinde medreseler, hankâhlar, zaviyeler, hastaneler ve bu müesseselerin kurucularından, müfredatlarından bahsetmiştir. Özellikle İslam mezheplerinin ortaya çıkışı, temsilcileri, yayıl-

⁴⁰ Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldun, *Mukaddime* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2020); İbn Haldun, *Mukaddime*, 2004.

⁴¹ Makrîzî, *Dürrerü'l-uküdi'l-feride fi terâcimi'l-'ayâni'l-müfide*, 2-403.

⁴² İbn Haldûn, *Mukaddime*, 2004, 1/158.

⁴³ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 2004, 1/160.

⁴⁴ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), İsra 17/26.

⁴⁵ Makrîzî, *İttiâzü'l-hunefâ'*, 1/1:346.

⁴⁶ Seyyid, "Makrîzî", 27/449.

⁴⁷ Ayaz, "Memlûkler Dönemi (648-923/1250-1517) Tarih ve Tabakât Eserlerine Dair", 174.

dıkları bölgeler, fırkaların kendi aralarındaki çekişmelerden bahsetmektedir.⁴⁸ Konumuzla alakalı olarak İsmâîlî Fâtımî öğretinin kurumlarının işleyişinden de ayrıca bahsetmeyi ihmal etmemiştir. Onun Fâtımîler tarihine dair yazdığı *İttîâzü'l-hunefâ* Fâtımîler hakkında yazılmış en önde gelen eserlerden biridir. Eser her ne kadar Kahire tarihini yazmayı hedeflemiş⁴⁹ olsa da eserin en önemli konularından biri olan Fâtımîler'in nesebi hakkındaki tarihsel tartışmayı barındırıyor olmasıdır.

3. Öteki Olarak Fâtımîler'in Tarihi İmajı

Mağrib'den başlayarak Kuzey Afrika, Mısır ve Şam bölgesinde hâkimiyet kurmayı başaran Fâtımîler (909-1171) İsmâîlî davetin en büyük siyasi başarılarından biri kabul edilir. İfrikiyye'de İsmâîlî davetçilerin yönettiği davetin daha sonra dönemin siyasi şartları içerisinde hızlı bir gelişme kaydetmesiyle ortaya çıkan Fâtımîler, Ubeydullah el-Mehdî'nin (öl. 322/934) liderliğinde 296/909 yılında Ağlebîler'in başkentini ele geçirmişler ve hareketin ilk siyasi başarısını hilâfet ile taçlandırmışlardır.⁵⁰ "Emiru'l-Mü'minîn" ve "Mehdi lidenillâh" unvanını alan Ubeydullah el-Mehdî, faaliyet alanını Doğu bölgesi ve özellikle Mısır üzerinde yoğunlaştırmıştır. Zira bölgede mevcut Ehl-i Sünnet varlığı ve özellikle Mâlikîlerin tepkileri, Hâricî kabilelerin tutumları İsmâîlî daveti farklı coğrafyalara kaymaya mecbur bırakmıştır.⁵¹ Fâtımîler kısa zaman içerisinde Mısır'ı ele geçirmiş (358/969) ve Kahire şehrini inşa etmeye başlamışlardır. Kurulan yeni şehir aynı zamanda yeni İsmâîlî iktidarın ve dini anlayışın bir tezahürü olmuştur. Bölgede hızlı gelişen siyasi başarı, Abbâsî hilâfetinin de dikkatini çekmiş ve rekabet siyasi ve askeri sahanın dışına taşmıştır. Abbâsîler'in bu noktada Fâtımîler'in imajını ve başarılarını gölgelemek için kullandığı yöntemlerden en dikkat çeken nesebe dair olumsuz bir söylem geliştirme çabaları olmuştur.

Fâtımîler'in tarihçiler nazarındaki olumsuz imajını ifade eden siyasal kavram "Ubeydiyye/Ubeydiler"dir. Aslında konunun ensâb âlimleri ve tarihçiler tarafından dile getirilmesi ve tarih metinlerinde böyle bir isimlendirilmenin tercih edilmesi tarih ilminin İslam düşüncesindeki öneminden kaynaklanmaktadır. İtikadî ve siyasî İslam

⁴⁸ Eserin muhteviyatı hakkında daha geniş değerlendirmeler için bk Mehmet İpşirli, "el-Hitâtü'l-Makrîziyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998).

⁴⁹ Seyyid, "Makrîzi", 27/449.

⁵⁰ Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Es'ad b. 'Alî b. Suleymân el-Yâfi'î, *Mirâtu'l-Cenân ve 'İbretü'l-Yakzân fi M'arifeti mâ Ya'tebir min Havâdisi'z-Zamân* (Beyrut: y.y., 1417/1997), 3/337.

⁵¹ Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtımîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), 12/237.

mezhepleri savundukları fikirlerin toplumsal zeminde haklılığını ispatlayabilmek için tarihi bilgiye ihtiyaç duymuşlardır. Bu bağlamda şekillenen tarih tasavvuru din ve tarihi özdeş hale getirmiştir. Özellikle siyasal meşruiyetin oluşturulmasında, İslam düşünce geleneğinde net bir şekilde görülebilecek olana tarihsel meşruiyet arayışı, "Ubeydiler" kavramı için de geçerlidir. Özellikle Sünnî hilâfet taraftarı tarihçilerin eserlerinde Fâtımîler hakkındaki "Ubeydiler" isimlendirmesi anti-propaganda aracına dönüşmüştür. Bu yaklaşımdan şikâyetçi olan İbn Haldûn, Kahire'de yaşamış Şii- Fâtımî halifeler hakkındaki asılsız ve çürük/batıl haberler olduğunu dile getirmektedir. Fâtımîler dönemi olayları ve devleti hakkında eser yazan müelliflerin Fâtımîler adı yerine Ubeydiler ismini tercih etmeleri siyasal gücün ve tarafgirliğin metinlere yansımalarından ibarettir. İbn Haldûn bu noktada meselenin aslının Fâtımîler'in siyasal bir güç olarak Kuzey Afrika ve Mısır coğrafyasına hâkim olmasının peşinden Abbâsî hilâfetinin tehdit algısının ürettiği refleksin ürünü olduğunu dile getirmektedir.⁵² İbn Haldûn'a göre Abbâsî hilâfetini memnun etmek isteyen ensâb âlimleri ve tarihçiler tarafından Fâtımîler'in nesebinin uydurma olduğunu ispatlamak için düzenlenen belgeler tarihçilerin tarihi tahrifinden ibarettir. Bu gibi tarihçiler olaylara dair belgelerin ne anlattığını anlamamış veya anlamak istememiş, bunun da ötesinde ahvâlin/şartların ve neticelerin delalet etmiş olduğu tarihsel hakikatleri görememişlerdir.⁵³ Bundan dolayı tarihçiler örneğin Fâtımî Devleti'nin kurucusu Ubeydullah el-Mehdî hakkında "Vâlidü'l-Hulefâi'l-Bâtıniyye" nitelmesini kullanmaktadırlar.⁵⁴ Yine bu dönemde yaşayan birtakım şahıslardan bahsedilirken "Kâhire'de Mısır Ubeydiler devleti zamanında doğdu"⁵⁵ gibi veya "Ubeydî itikadına sahiptir." gibi nitelermeler yapılırken keza Fatimiler devleti için "Kendilerini Fâtımî zanneden Ubeydiler devleti"⁵⁶ gibi ifadeler kullanılmıştır. Aslında İbn Haldûn'un rahatsız olduğu bu durum sadece tarih eserleriyle sınırlı değildir. İslam tarihçiliğinde görülen bu olumsuz yaklaşımın görüleceği bir diğer alan fırak ve makâlât edebiyatıdır. Örneğin fırak edebiyatının meşhur eserlerinden *el-Fark beyne'l-Fırak* bu yönüyle dikkat çekmektedir. Eserin müellifi olan Abdülkâhir el-Bağdâdî (öl.

⁵² İbn Haldûn, *Mukaddime*, 2004, 1/181.

⁵³ İbn Haldun, *Mukaddime*, 2004, 1/181.

⁵⁴ Yâfi'î, *Mirâtu'l-Cenân ve 'İbretü'l-Yakzân fî M'arifeti mâ Ya'tebir min Havâdisi'z-Zamân*, 2/214.

⁵⁵ Ebu Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 14/389.

⁵⁶ Ebû'l-Fidâ' İsmâil b. 'Omer b. Keşîr ed-Dimeşki İbn Keşîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Turkî (b.y.: Dâru Hicr, 1418/1997), 16/404.

429/1037-38) Ehl-i Sünnet'in İslam medeniyetine yapmış olduğu dini, siyasi, ilmi, sanat ve mimari katkılardan bahsederken herkesin istifade etiği eserlerden hareketle Sünnî düşüncenin üstünlüğünü ortaya koymaya çalışmaktadır. Ancak bu yöntem özellikle Mısır bölgesinde, başta Ezher Camii olmak üzere, bıraktıkları güzel eserlerle dikkat çeken Fâtımiler'i ve onların itikadının da muteber olabileceği ihtimalini de akla getireceğinin farkında olan Bağdâdî, dönemin Sünnî tarih yazımında hâkim olan üslubu ortaya koyarcasına “*Ubeydilerin bir kısmının imar konusundaki çalışmalarına gelince... Muhtelif devletlerdeki Sünnî hükümdarların işleri karşısında, onların dile getirilebilecek bir şeyleri yoktur. Ayrıca inançlarının kötülüğü göz önüne alınca, yaptıkları işlerin bir yeri ve değeri de yoktur*”⁵⁷ ifadeleriyle konuyu kapatmaya çalışmıştır.

Siyasi ve askeri bir güç haline dönüşen Fâtımiler karşısında dönemin Abbâsî halifesi Kâdir Billah (öl. 422/1031), nesep âlimlerine Fâtımiler'in nesebinin uydurma olduğuna dair bir *mahzar*⁵⁸ düzenlemiştir. Kâdir Billah 402/1011-12 senesinde Fâtımiler'in nesebinin Hz. Peygambere dayanmadığını ispatlamak için dönemin Sünnî ve Şii âlimlerine toplamış ve kadılarının da hazır bulunduğu bir mecliste bu iddia resmi bir belgeye dönüştürülmüştür.⁵⁹ Bu belgeyi hazırlayanlar içinde meşhur Şii âlim ve Bağdat'taki Tâlibilerin nakibi olan Ebû'l-Hasen Muhammed b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şerif er-Radî (öl. 406/1015) de vardır. Şeyh Müfid'in (öl. 413/1022) talebesi olan ve İmâmîye mezhebi içinde çok önemli bir itibara sahip olan Şerif Radî'nin⁶⁰ Ehl-i Beyt mensubu olduğunu iddia edenlere karşı böyle bir kararda imzasının olması dikkat çekicidir.⁶¹ Zira er-

⁵⁷ Abdülkahir Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fırlalı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), 293.

⁵⁸ “Mahzar (mahdar) kelimesi, fıkıh literatüründe ‘ taraflar ve şahitlerinin hâkim huzurunda dava ile ilgili olarak sundukları bilgi ve delillerin, ikrar, yemin veya inkârın kaydedildiği belge ve defter’ mânasında kullanılmıştır. Hâkimin verdiği hükmün yazıldığı belgeye veya deftere ise sicil denilir. Bazan bu iki kelime birbirinin yerine kullanıldığı gibi zaman ve bölgelere göre az çok farklı anlamlar kazandığı da görülmektedir” daha geniş bilgi için bk. Mehmet İpsirli, “Mahzar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).

⁵⁹ Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Kâdir-Billâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/128.

⁶⁰ Mustafa Özel, “Şerif er-Radî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/4.

⁶¹ Şerif er-Radî (406/1016) ile kardeşli Şerif el-Murtaza (436/1045) başta olmak üzere İbnü'l-Bathâvî, İbnü'l-Ezrak el-Müsevî ve Ebü Tâhir b. Ebi't-Tayyib gibi Bağdat'ın önde gelen İmâmî şahsiyetleri de Kâdir Billâh'ın 402/1012 yılında yayınladığı ve Fâtımiler'in soyunun Hz. Ali ile bir ilgisinin olmadığını, tam tersine Deysân b. Saîd el-Hurremî soyundan geldiklerini söylediği bir bildiriye

Radî, Şii olmaktan da öte Ehl-i Beyt neslinin kimlerden oluştuğunu resmi olarak belgeleyen kişidir. Halifenin bu işte böyle bir otoriteye başvurması ve ayrıca er-Radî'nin Şii olması ithamın gerçekliğini artıracak güçlü bir amildir. Aslında Makrîzî, kendi eserinde Şerif er-Radî'nin Fâtımîler'in nesebinin sahih olduğuna dair daha önce söylediği bir şiiri nakleder.⁶² Hatta Makrîzî'ye göre Şerif er-Radî, bu belgeyi imzaladığı takdirde İsmailî fedâiler tarafından öldürüleceğini söylemiş ve bir tereddüt yaşamıştır. Babası er-Radî'yi yüzlerce fersah uzakta olan fedâilerden korkmasının bir anlamı olmadığını, asıl korkması gereken kişinin hemen yan odada bulunan halife olduğunu söylemesi üzerine Şerif mahzarayı/belgeyi imzalamıştır. Hatta Makrîzî, İbnü'l-Esîr'den (öl. 630/1233) yaptığı bir nakilde Halifenin Şerif er-Radî'nin söylediği şiirden haberdar olduğunu ve Bâkîllânî (öl. 403/1013) vasıtasıyla olayı tahkik ettirdiğini zikreder.⁶³ Fakat Abbâsî halifesinin isteği üzerine kaleme alınan mahzaraya karşı, bazı İslam tarihçileri sahih bilginin peşinde olarak tavır belirlemişlerdir. Makrîzî'den de önce nesep tartışmalarında onların neseplerini sahih olduğunu kabul eden İbn Zülâk (öl.387/997), İbnü'l-Esîr ve İbn Haldûn gibi tarihçiler olmuştur.⁶⁴ Fakat Makrîzî gibi Fâtımîler hakkında müstakil bir eser yazarak ve bu tartışmayı derinlemesine inceleyerek Fâtîmî hilâfet tarihini yazan bildiğimiz başka bir Sünnî tarihçi olmamıştır. Araştırmada ortaya koymaya çalıştığımız husus, Makrîzî'nin delillerinin sağlamlığını tartışmak değildir. Bizim dikkatleri çekmek istediğimiz husus, daha önceleri Sünnî tarihçiler, Bâkîllânî ve Kâdî Abdülcebbar (öl. 415/1025) gibi kelamcılar tarafından tartışılan⁶⁵ tarihsel veriden ziyâde, tarihin sayfalarında terk edilmiş veya

imza atmışlardır. Yine yazarı bilinmeyen İmâmî bir âlime ait *Tabsıratu'l-avâm* adlı bir eserde de İsmâiliyye'nin Ehl-i Beyt ile bir ilişkisinin olmadığı belirtilmiş, mezhebin Abdullah b. Meymûn'un kendi çocuğunu insanlara imam olarak tanıtmaya ortaya çıktığı iddia edilmiştir. Ne var ki İsmâiliyye'nin tarihsel kökleri konusunda bütün İmâmî ulemanın aynı şekilde düşündüğünü söylemek mümkün değildir. Zira tarihçi İbnü'l-Esîr, nesep ilmini iyi bilen Ali taraftarlarının Fâtımîler'in soyu konusunda genellikle bir kuşkusunun olmadığını belirtir. Onun naklettiğine göre Fâtımîler'in soyunu sahih gören İmâmîler, halifenin bildirisine imza atan kişilerin bunu halifeden çekindikleri için yaptıklarını söylemişlerdir. Bu konu hakkında ayrıntılı bazı değerlendirmeler için bk Toru, "İsmâiliyye'nin İslam Dışı Kökenine Dair Eş'arî İddialar ", 266-269.

⁶² Makrîzî, *İttiâzü'l-hunefâ*, 1/35.

⁶³ Makrîzî, *İttiâzü'l-hunefâ*, 1/36.

⁶⁴ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, 32.

⁶⁵ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Bâkîllânî, *Keşfu esrârî'l-Bâtiniyye* (İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2021); İmâduddîn Ebu'l-Hasan b. Abdillâh el- Hemedânî Esedabâdî Kâdî Abdülcebbar, *Tesbitu Delâilî'n-Nübüvve:*

yok edilmiş bir iddianın tarihçinin kurgusuyla yeniden değiştirme ve dönüştürmeye⁶⁶ ya da en azından tartışmaya yol açan etkenleri ortaya çıkarmaktır.

4. Makrîzî'nin İttiâzü'l-Hunefâ'yı Telif Sebebi

Makrîzî Fâtımiler hakkında eserini niçin yazmıştır? sorusuna gelinecek olursa cevabını net bir şekilde vermek pek de mümkün değildir. Ancak kitapta kullandığı bazı ifadelerinden hareketle bir kanaate ulaşılabilir. Makrîzî, hocası İbn Haldûn'un izinden giderek Fâtımiler karşı Abbâsî hilâfetini destekleyen tezlerin karşısında bir konumda durmuştur. Bununla birlikte bu tavrın tarih ilmine olan sadakatin bir neticesi olup olmadığı tartışmaya açıktır. Makrîzî'nin öğrencilerinden Sehâvî (öl. 902/1497), onun atalarının Fâtimî olduğuna dair bir bilgi paylaşır. Yine Makrîzî'nin, hocası İbn Haldûn'un Fâtimiler hakkındaki müspet görüşlerinden etkilendiğini de belirtir. Sehâvî, Makrîzî'nin künyesini de Ubeydî ve Hüseyinî şeklinde yazmıştır.⁶⁷ Ayrıca Sehâvî, babası Alâüddin'in küçükken Makrîzî'yi Hâkim Biemrillah Camiine götürdüğünü ve oğluna "Bak evladım! Bu cami, senin dedelerinin yaptığı bir camidir." dediğini rivayet eder.⁶⁸ Bu rivayetin doğru olması durumunda Makrîzî'nin Fâtımiler hakkındaki düşüncesinin ve yaklaşımının temelinde psikolojik etkenlerin olduğu da düşünülebilir. Yazarın metin kurgusunda ve tarihsel olaylara bakışında psiko-sosyal etkenlerin olması, metni incelerken daha dikkatli olmayı gerektirmektedir. Yine bu iddiayı destekleyen bir yaklaşımı İbn Tağrıberdî'de (öl. 874/1470) görmek mümkündür. Ona göre Makrîzî'nin asıl hedefi sadece Fâtımiler hakkındaki algıyı yıkmak ve bir hakkı vermekten öte, kendi nesebini Hz. Ali'ye ulaştırmaktır.⁶⁹ Bunun gerçekleşmesi için atılacak ilk adım Fâtımiler'in nesebinin sahih olduğunun ortaya konmasıdır. Bu amaç için bu derece çetin ve tabulaşmış bir meseleyi ele almanın arka planında ne gibi bir fayda ve arzunun yattığı ise Makrîzî'nin kendine has bir durum olsa gerektir. Ancak onun Ehli Beyt mensuplarını öven ve liyakatlerini ortaya koyan bir eser⁷⁰ kaleme alması, Emevîlerin ve Abbâsîler'in hilâfet ma-

Mucizelerle Hz. Peygamberin Hayatı, çev. M Şerif Eroğlu - Ömer Aydın (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 1108-1109.

⁶⁶ De Certeau, *Tarih ve Psikanaliz*, 29.

⁶⁷ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 2/21.

⁶⁸ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 2/23.

⁶⁹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fi mülûki Mısr ve'l-Ķâhire*, 9/490.

⁷⁰ Takiyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, "Marifetü mâ yecib li Âli'l-Beyti'n-nebevî mine'l-haĶ 'alâ men 'adâhum", *Resâilü'l-Makrîzî* (Kahire: Dârü'l-Hadis, 2006).

kamını Ehl-i Beyt'in elinden aldıkları yönündeki iddiasının temelinde⁷¹ Ehl-i Beyt mensubu olmanın verdiği tepkisellik de olabilir. Bundan dolayı Makrîzî, eserinde sıkça "Öyle ise yakına, yoksula ve yolcuya hakkını ver"⁷² ayetini kullanmaktadır. Verilecek olan hak, Ehl-i Beyt'in hilâfet ve diğer tarihi hakları kadar Makrîzî'nin de atalarının hakkı yani kendi itibarıdır. Aslında Makrîzî'nin bu çabası, Müslümanlar nezdinde her geçen gün siyasal güç ve itibarını kaybeden hilâfet makamının yaşadığı tarihsel sürecin bir yönünü ortaya koymaktadır. Fâtımîler hakkında nesept tartışmalarının Abbâsî halifesi tarafından desteklenmesi, fetvalar verilmesi, raporlar düzenlenmesi ve hutbelerde okunması için emirler verilmesi dönemin Abbâsî veziri tarafından yanlış bir politika olarak değerlendirilmiştir. Abbâsî veziri Muktedir'e, Abbâsîler'in bu olumsuz politikasına Fâtımîler'in de misliyle cevap vereceklerini, onların da Abbâsîler'in nesepleri hakkında bu şekilde raporlar düzenleyeceklerini ve böylece Müslümanlar nazarında her iki hilâfet makamının da itibarsızlaşacağını söylemiştir.⁷³ Bu görüşünden dolayı vezir öldürülmüştür.⁷⁴ Fakat tarihi süreç onu da haklı çıkarmış, Abbâsî halifesi de daha sonra "Boğa ile Türk komutanı arasında sıkışıp kalmış" şeklinde tasvir edilmiştir.⁷⁵

5. Makrîzî ve Fâtımîler'in Tarihi

Makrîzî, eserinin giriş kısmında, telif edeceği eserin Fustat tarihini tamamlamak üzere yazdığını ifade eder. O, sahabe döneminde fethedilen Fustat şehrinde sonra Fâtımî halifesi Mu'iz Lidinillah'ın (öl. 365/975) ordu komutanı Cevher es-Sıkkîlî (öl. 381/992) ile başlayan süreçte (h. 358/968-969) yeni kurulan Kahire şehrinde hükümdarlık yapan halifelerin siretlerini ve haberlerini anlatmayı hedeflediğini zikretmiştir.⁷⁶ Bu noktada kitabın ele aldığı tarih başlangıcının Fâtımî halifelerinin bölgeye gelişi üzerinden şekillenmiş olduğu görülmektedir. Müellifin daha önceki dönemi Fustat hakkındaki eserinde incelediğini söyleyerek söze başlaması ve yeni dönemdeki hali-

⁷¹ Takiyyüddin Ahmed b. Ali Makrîzî, "et-Tenâzu' ve't-Teḥâşum Fimâ Beyne Beni Ümeyye ve Beni Hâşim", *Resailü'l-Makrîzî* (Kahire: Dârü'l-Hadis, 2006).

⁷² *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, er-Rüm 30/38.

⁷³ Muhammed b. Hâvendşâh Mirhând, *Ravzatü's-Safâ'da Fâtımîler ve İran İsmâilîleri*, çev. Gündoğdu Serdar - Ali İçer (İstanbul: Selenge Yayınları, 2022), 30.

⁷⁴ Ömer Narin, "Mirhând'ın Ravzatu's-Safâ fi Sireti'l-Enbiyâ' ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ Eserinde Fâtımîlere Dair Satırların Tercümesi", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 15 (2021), 300.

⁷⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, 2004, 1/185.

⁷⁶ Makrîzî, *İttiâzü'l-hunefâ*, 1/5.

felerin tarihi hakkındaki yazım sürecinin bir serinin devamı niteliğinde tarihsel devamlılığı takip ettiğini gösterme çabası içinde olması ve bu dönemin hükümdarlarını halife olarak zikretmesi de dikkat çekmektedir. Bu üzerinde durulması gereken bir konudur. Zira Makrîzî, Sünnî düşüncede meşru devlet başkanı olarak kullanılan Halife sıfatını, Fâtîmî liderler için kullanmaktan çekinmemektedir. Dahası eserine “*Fâtîmî İmamları/Halifeleri'nin tarihi hakkında hanıflere öğüt/dersler*” ismini vermesi gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. İslam siyasal dilinin metaforik zenginliği göz önüne alındığında⁷⁷ kitap isimleri üzerinde durulması gerekir. Bu noktada Makrîzî'nin kitabını isimlendirmesinde, kendisi için ders çıkarma, nasiplenme anlamı olmakla beraber, okurlarına (hanıflere) İsmâîlîler hakkında alışıla gelmiş tarih yazımı dışına çıkacağını, farklı tarihi iddiaları ortaya koyacağını, Fâtîmîler tarihinin de istifade edilebilecek yönlerini başlıkta sunmaya çalışmış olduğu düşünülebilir.

Makrîzî, Hz. Ali'den itibaren tam bir nesep zinciri halinde Fâtîmîler'in şecerelerini ortaya koymuştur. Bu silsileyi İsmail b. Cafer es-Sadık ile bitirir. Makrîzî, kitabının ilk sayfalarında nesep zincirini ortaya koymasındaki asıl hedefin Fâtîmîler'in kendilerini Ehl-i Beyt mensubu kabul etmelerindeki asıl isim olan İsmail b. Cafer'in çocukları hakkındaki iddiaları tartışmak olduğunu söylemektedir.⁷⁸ Makrîzî'nin niyetinin Ehl-i Beyt imamlarından kabul edilen Cafer es-Sadık üzerinden hareketle İsmail b. Cafer ve onun neslini sağlam bir nesep zinciri halinde ortaya koymaya ve Fâtîmîler'in haklılığını ispatlamaya çalıştığı söylenebilir. Ancak ileri sürdüğü bu anti-tezin geliştirilmesi noktasında nesep zincirinin dışında o dönemin tarih felsefesine yön veren diğer istidlâl yöntemlerini de kullanmıştır. Bu anlamda Makrîzî, tarihi anlama uğraşısında kendi dönemini de içine alan teolojik okumadan istifa etmiştir. Tarih ve dinî düşüncenin harmanlandığı bu yorumda tarih, ilahi bilginin ve iradenin bir tezahürüdür. Dolayısıyla tarihin geçmişe doğru okunması, tarihin öznelere ve nesnelere teolojik kabuller ve retler üzerine inşâ etmeye yaramıştır.

6. Fâtîmîler'in Meşrûiyeti Sorununa Teo-Politik Yaklaşım

Fâtîmîlerin meşrûiyeti hakkındaki tartışmalarda tarihi bilgi, nesep silsileleri ve teolojik yorumlar gibi farklı yöntemler kullanılmıştır. Tarihi verilerin ve olguların bizatihi kendisi bir anlam yaratmak ve ta-

⁷⁷ Bernard Lewis, *The Political Language of Islam* (Chicago: The University of Chicago Press, 1988), 11.

⁷⁸ Makrîzî, *İttîâzü'l-hunefâ*, 1/15.

rihi şuûr oluşturmamaları için, bir düzenleyiciye ve kurgucuya ihtiyaç duyarlar. İşte tarihçi bu görevi üstlenen kimsedir.⁷⁹ Bundan dolayı tarihçilerin kendi iddialarının doğruluğunu ispat sadedinde ileri sürdükleri deliller yine bir karşı düzenleyici olan tarihçi tarafından eleştirilmekte, hatalar gösterilmek suretiyle de geçersiz kabul edilmeye çalışılmaktadır. Gayet normal olan bu süreçte her ilmin kendi istişhat yöntemleri geçerli olmaktadır. Ancak söz konusu İslam tarihi olduğunda bu yöntemleri maddi sebeplerle sınırlamak en azından bu dönemin tarih felsefesi açısından eksik bir yöntemdir. Zira bu dönemde tarih, sadece bir beşeri bilim değildir. Tarih tasavvurunun metafizik bakış açısının hâkim olduğu, beşeri ilişkiler ile Allah'ın iradesinin beraberce incelendiği ilişkiler ağını muhtevi olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu noktada bazı çalışmalarda görülebilecek olan kimi insani tutumların yorumlanması noktasında eksiklikler vardır. Örneğin Memlûk sultanları ve komutanlarının aşırı şekilde vakıf kurmaları ve bu vakıfların mütevellî heyetlerine kendi aile mensuplarını atamaları siyasi ve ekonomik bir kaygıyla anlatılmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşıma göre hanedan üyeleri, valiler ve diğer eşraf, iktidarı ve ekonomik gücünü kaybettiklerinde mağdur olmamak için vakıf gelirlerinden bir irat elde edebilecekleri şekilde vakıflar kurmuşlardır.⁸⁰ Bu iddia ve tespitin haklılık payı olmakla birlikte sadece bu gibi sâiklerden hareketle konuyu izah etmek yetersiz bir yaklaşımdır. Üstelik konu İbn Haldûn üzerinden temellendirilmeye çalışılmaktadır. Bu noktada tarihçinin kendi içinde yaşadığı dönemin ve evrenin etkisinde olduğu net bir durumdur. Chamberlain'nin İbn Haldûn'a başvururken metinde seçici davrandığı da ortadadır. Zira İbn Haldûn, bu yaklaşımı zikretmekle birlikte vakıf kurucularının mezarlarını bu vakıfların bahçelerine koymalarında, sadece geleceğe dönük kendinin garanti altına alma duygusunun olmadığını, bunun yanı sıra ahirette sevaba nail olmak, vakıfta eğitim gören öğrencilerin sevabından istifade etmek gibi amaçları olduğunu da söylemektedir. Bu noktadan hareketle olayların iç yüzünün açığa çıkarılmasını arzulayan İbn Haldûn'un, bunu sadece tarihçinin bilmediği, halkın fark edemediği gizli siyasi oyunlar ve amaçların dışında daha üst bir perdede gerçekleşen metafizik bir alana çıkarmak istediğini gözden kaçırmamak gerekir. Zira İbn Haldûn'un bu yaklaşımı Fâtımîler hakkındaki yorumlarında da görülebilir. Fâtımîler hakkında ileri sürülen uydurma ne-

⁷⁹ Alun Munslow, *Tarihin Yapısökümü*, çev. Abdullah Yılmaz (İstanbul: alBaraka Yayınları, 2021), 62.

⁸⁰ Michael Chamberlain, *Ortaçağ'da Bilgi ve Sosyal Pratik*, çev. Büşra Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 73-75.

sep iddialarını nesep ilmi açısından hatalı görerek siyasi mücadele- nin bir yansıması olarak kabul etmektedir. Ona göre şayet Fâtımîler yalan üzerine bir saltanat inşâ etmiş olsalardı, metafizik açıdan başarılı olmaları imkânsızdı. Çünkü Fâtımîler, iki buçuk asır süren-İbn Haldûn bunu 270 yıl kabul eder- ve Abbâsi topraklarında ve özellikle Bağdat'ın Şîi mahallesinde bile hutbe okutacak kadar⁸¹ büyük bir coğrafyaya yayılan iktidar ve saltanatı sadece siyasi ve askeri başarılar ile izah yetersizdir. İbn Haldûn, Allah'ın onlara bu imkânı bahşettiğine inanmaktadır. O, İlahi iradenin Karmatîler'in aksine böyle bir başarının yolunu açmasını Fâtımîler'in neseplerinin sahih olduğuna bir işaret kabul etmiştir.⁸²

İbn Haldûn'un işaret ettiği şekilde bir tarih okumasının, Fâtımîler'in siyasal ve askeri başarılarına binaen meşruiyetlerinin ve neseplerinin de sahih olduğu yönünde bir algıya dönüşmesi mümkündür. Bu algının ortadan kaldırılması, Sünnî hilafetin meşruiyetini gölgeleyen iddiaları ve muhalefet düşüncesini ortadan kaldırmak için bazı eserler yazılmıştır.⁸³ Bu noktada Sünnî paradigma için vazgeçilmez olan İmam Gazzâlî'nin (öl. 505/1111), hilâfetin teo-politik yorumu önem taşımaktadır. Gazzâlî, Bâtınîler'in toplumu hilâfet aleyhinde faaliyetlere sevk eden ve insanlara Sünnî akideye ters olan inançları telkin etmede kullandıkları fikirleri ve enstrümanları aynı amacın tam tersine Abbâsi hilâfetini lehine kullanmaya çalışır.⁸⁴ Mevcut hilâfeti meşrulaştırmak için kullandığı en önemli argümanlardan biri halifenin güç ve kudretinin Allah tarafından kendisine verildiği ve bunun meşru hilâfet için en önemli delil olduğudur. Halifenin Allah tarafından seçilmiş olduğunun en önemli temeli, insanların kalplerinin halifenin sevgisi ile dolu olmasıdır. Madem ki Allah insanlara bu sevgiyi vermiştir öyleyse bu reel gerçeklik Abbâsi hilâfetini ve Abbâsi halifesini Allah'ın seçmiş olduğu anlamına gelmektedir. Zira Abbâsi halifesinin muhalifleri olan batını akımlar ve Fâtımîler ellerinden gelen bütün çabayı gösterecekler bile başarı sağlayamayacak ve insanların itikatlarını bozamayacak, hilâfete sadakatlerini değiştiremeyecektir. Bu durumda Allah'ın verdiği bu imkân Abbâsi hilâfetinin meşru olduğunu göstermektedir. Tam da bu noktada İbn Haldûn'un ileri sürdüğü argümanın da aynı perspektifin bir devamı niteliğinde olduğu söylenebilir. İktidarların meşruiyetlerini din ve ilahi kader

⁸¹ Küçükaşçı, "Kâdir-Billâh", 24/127.

⁸² İbn Haldun, *Mukaddime*, 2004, 1:181-184.

⁸³ Örnek için bk. el-Bâkîllânî, *Keşfu esrârî'l-Bâtiniyye*; Ebû Hâmid el-Gazâlî, *Fedâihu'l-Bâtiniyye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002).

⁸⁴ Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *Söylem ve Yorum*, çev. Muhammed Coşkun (İstanbul: Mana Yayınları, 2015), 50.

üzerinden temellendirme arayışı Sünnî ve Şîî teorisyenlerin kullandığı bir araçtır. Burada dikkat çeken İbn Haldûn ve Makrîzî'nin bu argümanı Bâtîni Fâtîmîler'in imâmet haklarını savunmak için kullanmış olmalarıdır. Aslında Sünnî düşüncenin imamın nass ile tayin olduğunu savunan ve toplum nezdinde haklılığını tarih üstü bir söyleme dayandıran Şîî teoriye karşı sergilediği bu tutum, tarihsel tecrübeyi ve mevcut siyasal durumu tarih üstü alana çekme gayretidir. Tam da bu noktadan referansla öteki kabul edilen Fâtîmîler'in nesebinin ve dolayısıyla imâmetinin meşru kabul edilmesi, Sünnî düşüncenin içindeki bir diğer "öteki"nin varlığı mı olduğu yoksa yeni bir kırılma olup-olmadığı üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. İbn Haldûn üzerinden şekillenen bu tasavvurun, tasavvufî öğretinin Eş'arî kelamı üzerinden kendine bir söylem alanı açmasının bir farklı tezahürü olma ihtimali de mümkündür. Zira İbn Haldûn, *eş-Şifâ* adlı eserini yazarken *İhyâ*'dan bolca istifade etmiştir.⁸⁵ Metafizik yaklaşım, tarih tasavvurunu belirgin bir şekilde etkilemiş ve Fâtîmîler hakkındaki düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olmuş olabilir.

7. Nesep İlmi Açısından Fâtîmîler'in Soy Ağacının Ele Alınışı

Soy bilim olan nesep/ensâb ilmi, Arap kabilelerin diğer milletlere karşı övündükleri bir ilim dalıdır.⁸⁶ Soy şeceresinin hatasız bir biçimde takip edebilecek yeteneğe sahip olmak Arap kabileleri arasında kişiye prestij kazandırmaktaydı. Devlet yapısının kurumsal olmadığı ve kabile sistemi üzerinden belirginleşen asabiye ile şekillenen bir toplumda nesep ilmi, dayanışma mekanizmasının temel bileşenleri olan bireylerin aidiyetlerinin tespitini temin etmekteydi. Bu noktada diğer kabilelere karşı dayanışmayı temin eden ensâb ilmi, kabilevî hayatın aidiyet sorununu çözmenin en belirgin aracı olmaktadır. Makrîzî, Arap toplumları için çok önemli bir konumda olan bu ilmin, hilâfetin kime ait olduğunun tespitinde de kullanılmasının ne kadar hayati bir öneme sahip farkındadır. Zaten yazdığı eser de tam da böyle bir tartışmanın ortaya çıkardığı siyasal meşruiyetin inşa edilmesinde kabilevî kültürün temel yaklaşımlarının hala geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Nesebin bazı görüşlere göre baba tarafından kimi nesep âlimlerine (*nessâb*) göre anne tarafından geldiğine inanılması⁸⁷ tartışmayı bir o kadar daha içinde çıkılmaz bir hale sok-

⁸⁵ İbn Haldûn'un tasavvufî öğretilerinden ziyade akli bir yöntemi tercih ettiği yönündeki değerlendirmeler için bk. İbrahim Agâh Çubukçu, *Gazzalî ve Batnîlik* (Ankara: Resimli Posta Matbaası, 1964), 25.

⁸⁶ Mustafa Fayda, "Ensâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/244.

⁸⁷ Fayda, "Ensâb", 11/244.

muştur. Bundan dolayı Makrîzî, Fatımîler hakkındaki neseb tartışmalarında nesebin hangi kanaldan geleceği ve iddiaların doğruluğu noktasında bazı âlimlerin sükût etmeyi tercih ettiklerini söylemektedir.⁸⁸ Bu konu tarihçiler için günümüzde de tartışmalı bir konu olma özelliğini devam ettirmektedir.⁸⁹

Makrîzî'ye göre Fâtımîler'in nesepleri hakkında âlimler üç kısma ayrılmışlardır. Bunlardan ilk grup onların neseplerinin sahih olmadığını, İsmal b. Cafer es-Sâdık'a ulaşmadığını ileri sürenlerdir. Bunlar Şefi b. 'Âbid (öl.?), İbn Veki' (öl. 393/1003) ve İbn Hazm el-Endelüsî'dir (öl. 456/1064). Bu görüş Makrîzî'nin çağdaşlarının da kabul ettiği genel görüştür.⁹⁰ Burada dikkat çeken hususlardan biri de İbn Hazm'ın görüşlerinden etkilenmiş olan ve onun görüşlerini özellikle Mısır bölgesinde temsil eden âlimlerden sitayişle bahseden Makrîzî'nin bu konuda İbn Hazm'ın görüşlerinin aksine bir konumda olmasıdır. Makrîzî'nin yaklaşımının ardında fikrî düşüncede sergilediği tavrın etkisi olduğu gibi ailesinin kökenlerine dair rivayetlerin ekserinde psikolojik etkenlerin de olması muhtemeldir. Zira ailesinin kökenlerinin Fâtimî nesline dayandığına dair iddialar çocukluğundan beri gündeminde olmuştur. Fâtımîler'in nesebinin sahih olduğunu kabul edenler içinde Şeyhu's-Şeref el-Ubeydilî (öl.437/1046) İbn Mulkîta el-Amrî (öl.?) ve Ebu Abdullah el-Buhâri (öl.?) bulunmaktadır. Bu tarihçilerin yaşadıkları dönem ve cğrafya kadar ilmî tutumlarının da bu düşüncede etkili olduğu düşünülebilir. Bu iki taraf arasında herhangi bir görüşü tercih etmeyen neseb âlimleri de çoktur.⁹¹ Makrîzî Fâtımîler'in nesebinin sahih olduğunu kabul eden âlimler üzerinden Ubeydullah el-Mehdî'nin Mağrib bölgesinde yaşayan Benû Ca'fer olarak bilinen aileye mensup olduğunu dile getirdiğini söyler.⁹² Bu iddia İbn Hazm tarafından kabul edilmeyen bir iddiadır. Ancak Makrîzî, İbn Hazm'ın bu görüşünün muhalif görüşte olanların normal bir tavrı olduğu söyler. Ona göre İbn Hazm, Kurtuba'da yaşamış ve ataları Emevî ailesinden olan ve babası II. Hişam (öl. 403/1013) zamanında (976-1009, 1010-1013) vezirlik yapmış bir kimsedir.⁹³

⁸⁸ Takıyyüddin Ahmed b. Ali Makrîzî, *İtti'âzu'l-Hunefâ bi Ahbâri'l-Eimmeti'l-Fâtımiyyîn el-Hulefâ* (Kahire: Cumhuriyetü Mısır Vizaretü'l-Evkâf, 1996), 1/1:17.

⁸⁹ M.Süheyl Takkûş, *Târihu'l-Fâtımiyyîn* (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2007), 53; Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, 29-33.

⁹⁰ Osman Cengiz, *Makrîzî'nin İmtâu'l-Esmâ İsimli Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2010), 15.

⁹¹ Makrîzî, *İtti'âzu'l-Hunefâ*, 1/17.

⁹² Makrîzî, *İtti'âzu'l-Hunefâ*, 1/15.

⁹³ H. Yunus Apaydın, "İbn Hazm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/40.

Bundan dolayı Makrîzî, İbn Hazm'ın, Endülüs Emevîleri'nin siyasi rakipleri olan ve bölgeyi ele geçiren Berberîlerin çoğunlukla benimsemiş oldukları Şii düşünce ve onların temsilcisi durumundaki Fâtımîler hakkında söylediklerinin hatalı olduğunu söylemiş ve duygusal bir tepki olarak değerlendirmiştir.⁹⁴ Ayrıca Ubeydullah el-Mehdî ve babasının daha önceleri Kûfe bölgesinde böyle bir iddia uydurmuş olduklarına dair sözlerin uydurma olduğunu kabul eder. Bununla yetinmeyen Makrîzî, rivayetlerin ışığında uzun bir liste şeklinde Hz. Ali'nin erkek çocuklarını ve ayrı ayrı annelerinin adını, bu çocukların nerede vefat ettikleri veya hangi savaşta öldüklerini, nesepi devam edenlerin silsilelerini vermektedir. Hz. Hasan'ın neslinden gelen kabileler ve Hz. Hüseyin'in torunları da zikredilmiştir.⁹⁵ Özellikle Mağrib bölgesinde İdrisîler Devleti'nin (172-375/788-985) varlığı Ehl-i Beyt neslinin bu coğrafyaya çok daha önceki tarihte geldiğini ve akrabalıklar tesis ettiğini gösterir. İdrisî devletinin kurucusu İdrîs b. Abdullah Fah Savaşı'nın (169/786) akabinde Fas ve civarına gitmek zorunda kalan ve Hz. Hasan'ın neslinden olup Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. el-Hasen el-Müsennâ b. el-Hasen b. Ali b. Ebî Tâlib (öl. 145/762) en-Nefsüzzekiyye'nin kardeşidir.⁹⁶ Makrîzî bu kabilelere de temas eder. İdrisîlerin neseb zincirindeki isimler aynı şekilde Ubeydullah'ın da silsilesinde bulunmaktadır. Böylece Ubeydullah el-Mehdî'nin nesebinin ortaya çıkarılmasını hedeflemiştir. Ancak bölgenin ilk dönemlerde hilâfet merkezine uzak olmasından dolayı buradaki durumun tam olarak bilinmesinin önünde engellerin de olduğunu ifade etmektedir.⁹⁷ Bunun haricinde Ehl-i Beyt mensubu olanların ve Ubeydullah el-Mehdî'nin Endülüs Emevîleri ve Abbâsîler döneminde sıkı bir takipte olması ve Şii düşüncede takıyının caiz olması nesep iddiasının belli bir zaman için gizli tutulmasını gerektirmiş olabilir. Bu delillendirme ile ilk dönemlerde ortada olmayan nesep aidiyetinin daha sonra dile getirilmesinin, bazı tarihçiler tarafından bir kurgu olduğu dile getirilmeye çalışılmıştır.

Fâtımîler'in nesebi hakkındaki tartışma dönemin Memlûk tarihçileri tarafından da incelenmiştir.⁹⁸ Özellikle Memlûk tarihçilerinden olan Sehâvî de bu tartışmaya dâhil olmuştur. Sehâvî bu meselede

⁹⁴ Makrîzî, *İtti'âzu'l-Hunefâ*, 1/16.

⁹⁵ Makrîzî, *İtti'âzu'l-Hunefâ*, 1/5-14.

⁹⁶ Takkûş, *Târihu'l-Fâtmiyyîn*, 27.

⁹⁷ Makrîzî, *İtti'âzu'l-Hunefâ*, 1/19.

⁹⁸ Daftary, *Muhalif İslamın 1400 Yılı İsmailîler Tarih ve Kuram*, 185-189.

klasik Sünnî tarih geleneğini takip etmiştir.⁹⁹ Ona göre hocası Makrîzî, nesep meselesinde hatalıdır. Makrîzî'nin yanlışının temelinde hocası İbn Haldûn'a olan derin bağlılığı vardır. Hâlbuki Sehâvî, İbn Haldûn'un Fâtımîler hakkında söylediklerinin temelinde Makrîzî'nin anladığının tam aksine bir durum olduğunu ifade eder.¹⁰⁰ Sehâvî, İbn Haldûn'un Fâtımîler'in neseplerinin doğru olduğunu kabul etmesinin aslında gulat olan ve Hâkim Biemrillâh dönemindeki (996-1021) gibi imamlara ulûhiyet nispet eden, camilerde ve toplandıkları yerlerde sahabeye söven, birçok Sünnîyi öldüren kişilerin Hz. Ali'nin dışında bir neseplerinin olduğu ve bu nesebin sahih olduğunu söylemeye çalıştığını düşünmektedir. Sehâvî'ye göre İbn Haldûn'un Fâtımîler için "evet onlar gerçekten bir nesebe sahiptirler fakat bu nesep ayıpla kirlenmiş bir neseptir" demek istemiştir.¹⁰¹ Hâlbuki Fâtımîler'in batını yorumlarındaki aşırılıklar (ğuluvv) ve yaptıkları zulümler meselesi onların tarihini yazan Makrîzî'nin de kabul ettiği bir durumdur.¹⁰² Aslında Sehâvî'nin bu savunması, ilmî yaklaşımdan uzak zorlama bir yorum olarak görülebilir. İbn Haldûn, gerek *Mukaddime* gerekse tarihin geri kalan bölümünde Fâtımîler hakkındaki iddiaları yersiz bulduğunu dile getirmektedir. Ancak Sehâvî'nin belki haklı görülebileceği bir yer, İbn Haldûn'un tarihinde Ubeydî devleti ifadesini kullanmış olması olabilir. Fakat bu ifadenin devamında yukarıda dile getirilen savunmayı yapmış olması onun Fâtımîler hakkında sadece genel isimlendirmeyi tercih etmiş olduğunu göstermektedir.

Makrîzî ve diğer kaynakların da belirttiği gibi Ubeydîler hakkında düzenlenen belgeye imza atanlar içinde İmâmî âlimlerin de olmasının önemli bir husus olduğu ortadadır.¹⁰³ Ancak kaynaklarda görebildiğimiz kadarıyla konuya İmâmiyye ve İsmâiliyye çekişmesi ekseninde temas edilmemiştir. Kanaatimizce Şîî âlimlerin bu meselede Abbâsî halifesine destek olmalarının siyasi baskı ve güvenlik dışında bir de mezhebi yönü vardır.¹⁰⁴ Bilindiği gibi İmâmiyye Şîası 12. İmamın gâib

⁹⁹ Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân es-Sehâvî, *ed-Đav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi* (Beyrut: Dârü'l-Cil, ts.), 4:147.

¹⁰⁰ es-Sehâvî, *ed-Đav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*, 4/147.

¹⁰¹ es-Sehâvî, *ed-Đav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*, 4/148.

¹⁰² Abdülhasîb Taha Hamide, *Edebü's-Şîa ilâ Nihâyeti'l-Karni's-sâni* (Mısır: Matbaatü's-Saâde, 1967), 24.

¹⁰³ Aynı dönemde yaşadığı halde İsmâiliyye'yi İslam dışı inanışlarla ilişkilendirmeyen İmâmîler de vardır. Bu da ayrı bir problem olarak üzerinde durulması gerekir. Bk. Toru, "İsmâiliyye'nin İslam Dışı Kökenine Dair Eş'arî İddialar", 267-269.

¹⁰⁴ Ali Avcu, "Karmatiler: Ortaya Çıkışları, Fikirleri, Edebiyatı ve İslam Düşüncesine Katkıları", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* X/3 (2010), 205.

olduğuna inanmaktadırlar. Onlara göre imamın zuhuruna kadar tarihsel dönemler Gaybet-i suğra (870-940) ve daha sonrasında mahzaranın hazırlandığı dönemi de içine alan Gaybet-i kübra'dır (940 vs.). Bu dönemde Şii toplum daha çok Şii limlerin yönlendirmesi ile hareket etmektedir. Dolayısıyla İmmiyye mezhebine mensup olanlar siyasi bir liderden/imamdan en azından imamın zuhuruna kadar mahrum durumdadırlar. Gaybet döneminde Şia'nın Mehdi'yi beklemesi, Abbsi halifesinin mevcut siyasi durumunu direkt olarak etkileyen aktif bir siyasi tehdit değildir. Ancak durum İsmliyye için bunun aksinedir. Hatta bu dönemde Şii İsmliler'in, imamları olmadıkları için İmmiyye ile istihz ettiği de bilinmektedir. Onlardan bazıları İmmileri aptallıkla suçlamış, olmayan bir imamı bekleyerek vakitlerini geçirip siyasetten uzak kaldıkları için eleştirmiştir.¹⁰⁵ Zira İsmliler kendi mehdilerini gizli kabul etmiyorlar ve dönemin meşru siyasi otoritesi kabul ediyorlardı. İşte bu İsmli inanç Abbsi hilfeti için bir tehdit olarak algılanmıştır. Aynı şekilde mevcut bir imamı tanımaya davet eden Ftım İsmliler'in dileri halkı kendi mezheplerine katmada başarı sağlamaktaydı. İsmli öğretinin hızla yayılma imkn bulduğu toplumsal kitle şüphesiz temel doktrin olarak yakın oldukları Őiiler ve özellikle İmmiyye mezhebine mensup olan toplumdur. İsmliyye ile İmmiyye'yi zihinlerde ilişkili hale getiren durumların başında hiç kuşkusuz ikisinin de Şii fırkalar olmaları dolayısıyla Hz. Ali'nin ve diğer Ehl-i Beyt mensuplarının imametini inanmaları ve buna engel olduğunu düşündükleri sahabe ile aralarına belli bir mesafe koymalarıdır. Bunun yanında etkin oldukları bölge-lerde ezanları aynı şekilde okumaları ve çoğu defa aynı coğrafi meknların paylaşmaları gibi durumlar da onların İmmiyye ile ilişkilendirilmesinde etkili olmuştur. "İsmli davetçilerin İmmi kişileri öncelikli hedef kitlesi olarak görmeleri, propaganda faaliyetlerine genellikle İmmi merkezlerden başlamaları" ve "daha çok onların yaşadığı yerlerde kendilerine taban bulabilmeleri" gibi faktörler muhaliflerinin nazarında İmmiyye ile İsmliyye'yi aynileştirmiştir.¹⁰⁶ Bu noktada İsmli davetin tehdit ettiği bir diğer önemli yapı kurumsal İmmiyye mezhebi ve mensupları olmuştur. Tarihi şartların ve mevcut siyasi ortamın müsait kıldığı yayılma ve genişleme devresinde Ftımiler karşısında mezhebi farklılıklarına rağmen müttefik Snn Abbsi hilfeti ve İmmiyye mezhebinin dnemsal ittifakını görmek mümkündür.

¹⁰⁵ Patricia Crone, *Ortaçağ İslam Dünyasında Siyasi Düşünce*, ev. Hakan Koni (İstanbul: Kapı Yayınları, 2007), 296-297.

¹⁰⁶ Toru, *Eş'ar Geleneğin Őilik Algısı*, 179-181.

Makrîzî bu tartışmaların gölgesinde Fâtîmî devletinin kurucusu kabul edilen Ubeydullah el-Mehdî'nin nesebinin uydurma olduğu iddiasını İbnu'n-Nedim'in *el-Fihrist*'inde bulunan¹⁰⁷ İbn Rizâm rivayetine dayandığını söylemektedir.¹⁰⁸ Makrîzî, İbn Rizâm'ın rivayetlerini beğenmez ve bu ağır ithamlardan kendisinin beri olduğunu açıkça dile getirmektedir.¹⁰⁹ Aslında Makrîzî bu görüşünde haklıdır. Zira Fâtîmîler aleyhinde yazanların gözden kaçırdığı veya görmezden geldikleri fakat Makrîzî'nin şüphe duyduğu nokta, İbn Rizâm'ın naklettiği haberde “*Burada anlattıklarım Ebû Abdillâh'ın ifadesidir. Doğru veya yalan olmalarının sorumluluğu bana ait değildir*”¹¹⁰ vurgusudur. O, açıkça kanaat bildirmemiş olsa da metnin yapısı her iki düşünceyi destekleyecek yorumlara elverişlidir. Özellikle İbn Rizâm'ın İsmâîlî düşünceyi reddetmek için yazdığı eserde¹¹¹, apolojik bir yöntemle dayanarak ileri sürdüğü iddianın gözden kaçırılmaması gerekir. Makrîzî'nin hangi saikle neseb iddialarının asılsız olduğuna dair söyleme karşı çıktığı çok net olmasa da diğer yazarların çoğunluğunun aksine İbn Rizâm'ın rivayetindeki bu noktayı yakalamış olma ihtimali de yüksektir. Makrîzî, tartışmaların tarihi seyrini takip ederek yaptığı eleştiriler ve değerlendirmelerin sonunda el-Mehdî'nin neseb zincirini verir. Bu silsileye göre Ubeydullah el-Mehdî'nin nesebi, Cafer es-Sâdık > İsmail b. Cafer es-Sâdık > Muhammed b. İsmail el-Mektûm > Cafer b. Muhammed b. İsmail el-Musaddık > Muhammed el-Habîb b. Cafer el-Musaddık > Ubeydullah el-Mehdî b. Muhammed el-Habîb b. Cafer b. Muhammed b. İsmail el-Musaddık şeklindedir.¹¹² Bu silsile hakkında mevcut itirazlar tarih ve ensâb ilmi açısından eleştirilebilir. Burada dikkat çekilmek istenen husus, bâtinî fikirleri ve Sünnî hilâfetin siyasi rakipleri olan Fâtîmîler hakkında genel kabul görmüş tarih yazımının dışına çıkan Makrîzî'nin bu faaliyetinin temel saikinin ne olabileceğidir. Onun atalarının Fâtîmîler'e mensup olması üzerine giriştiği bu çaba Makrîzî'nin eserini yazarken tarihçiliğinin bir yansıması olduğu kadar psikolojik tetikleyicilerden de etkilendiğini göstermektedir. Ailevî aidiyetlerin içinden tarihi yorumlama yeniden kurma gayreti, insani üretimde içsel motiflerin ve kurucu aktör olan psikolojik etkenlerin varlığını göstermektedir. Fakat Makrîzî, mo-

¹⁰⁷ Ebû'l-Ferec Muhammed b. İsha en-Nedîm, *el-Fihrist*, ed. Abdulkadir Coşkun, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 630.

¹⁰⁸ Makrîzî, *İtti'âzu'l-Hunefâ*, 1/320.

¹⁰⁹ Makrîzî, *İtti'âzu'l-Hunefâ*, 1/320.

¹¹⁰ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 630.

¹¹¹ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 630.

¹¹² Makrîzî, *İtti'âzu'l-Hunefâ*, 1/15-16.

dern araştırmalarda ileri sürüldüğü gibi ilerleyen yaşlarında bu iddiasının yanlış olduğunu anlamış ise sorun farklı bir mecrâya kaymış olacaktır. Burada yazarın niyetini açıkça bilemesek de eserinde zikrettiği “Arabaya, yolcuya ve miskine” hakkını vermek niyetiyle hakikatı arayan bir tarihçi olduğu da düşünebilir.

Sonuç

İslam düşüncesinin geçirdiği evreler içinde siyaset düşüncesi en önemli alanlardan biri olmuştur. Hz. Peygamberin vefatı ile başlayan dönemde ilk halifelerin şûraya dayanan seçim yöntemleri ile inşa edilmiş olan hilâfet, daha sonra mülk/saltanat şekline dönüşerek devam etmiştir. Hilâfetin tesisinde ilk andan itibaren nesep üzerine dayalı meşrulaştırma toprakların genişlemesine ve farklı milletlerin Müslümanlaşmasına rağmen devam etmiştir. Râşid Halifeler sonrasında İslam toplumunun içinde özellikle ilahî orjinli bir imam arayışı Ehl-i Beyt mensupları etrafındaki siyasi liderlik arayışını hızlandırmıştır. Şia'nın ortaya çıkışı ile teorik olarak da gelişen ilahi/seçilmiş aile bireylerinin karizmatik şahsiyetlerini merkeze alan anlayış, mevcut siyasi otoritenin muhalefeti ile karşılaşmıştır. İktidar ve muhalefetin karşılıklı gerilimi neticesinde Emeviler dönemi ve sonrasında özellikle Abbâsî hilâfeti döneminde bu çerçevede birçok siyasi isyan baş göstermiştir. Abbâsî hilâfetinin güçlü olduğu dönemlerde muhalif kanadın imâmet söylemine ve Ehl-i Beyt imamlarına dair faaliyetleri siyasi ve askeri gücün etkisiyle ortadan kaldırılmıştır. Fakat Abbâsî hilâfetinin siyasi, askeri ve iktisadi yönden zayıfladığı zamanlarda meşruiyetin devamını sağlamak için toplumsal onayı temin edecek araçlar ortaya çıkarılmıştır. Abbâsiler adına siyasi krizin en çok hissedildiği yüzyıl Şii yüzyılı olarak adlandırılan dönemdir. Bu dönemde Abbâsiler'in karşısında en güçlü siyasi rakip Ehl-i Beyt neslinden geldiğini iddia eden ve Mağrib'den başlayarak Bağdat yakınlarına kadar uzanan Fâtımiler olmuştur. Fâtımiler'in askeri başarıları ve toplum nezdinde imâmetin kendi doğal hakları olduğuna dair söylemleri, Abbâsî hilâfetini hutbelerinin okunduğu büyük coğrafya içindeki Şii nüfusu yeni bir yönetim altında birleşmeye gidecek bir tehdidi barındırmaktaydı. Böyle bir dönemde Abbâsî halifesinin de elinde tuttuğu hilâfetin kendi hakkı olduğunu ispatlamak için kullandığı araçlardan biri de Fâtımiler'in nesebinin uydurma olduğu fikridir. Sahte bir teori olma ihtimali bulunan böyle bir iddia ile Fâtımiler'in meşru talebi haline dönüşen siyasal iktidarı ve imâmeti elde etme arzusunun en azından toplumsal tabanını kaybetmesi istenmiştir. Siyasal kriz halindeki bir hilâfetin bu noktada dönemin Sünnî âlimlerin dışında Şii âlimlerin de desteği ile Fâtımiler'in nesebinin uydurma olduğuna dair bir belge düzenle(t)mesi önemli sonuç-

ları olan bir uygulamadır. Tarihi bilgiye duyulan ihtiyaç, siyasi iktidarı yeniden tesis edecek ve güçlendirecek en önemli aparat olmuştur.

Fâtımîler'in neseplerinin uydurma olmadığına dair iddialardan en güçlüsü Makrîzî'nin dile getirdiğidir. Kendisinden önce İbn Haldûn gibi tarihçilerin temas ettiği konuya Makrîzî daha büyük bir önem atfeder. Ona göre birçok Sünnî tarihçinin ve hatta İmâmiyye mezhebinden olan âlimlerin Fâtımîler aleyhine hazırladıkları rapor/mahzara, Abbâsî halifesine yaranmak için üretilmiştir. Makrîzî'ye göre bu durum tarihi bir yanılgıdır. Hilâfetin meşruiyetini temin etmek için üretilen bu iddia asılsızdır. Özellikle nesep ilmi hakkında bilgisi olanların gözünden kaçmayacak hatalarla mualleldir. Bundan dolayı yapılması gereken hakiki bilginin ortaya çıkarılması ve bundan ibret alınmasıdır. Bu noktada Makrîzî konu hakkında yazdığı esere isim vermiştir. Bunu yaparken tarihi bilgiyi kullanan Makrîzî, Fâtımîler'in yaptıkları kötü uygulama ve İsmâîlî düşüncenin yanlışlarına da temas etmekten çekinmez. Onun görüşleri önemli bir tarihçinin etki alanı düşünüldüğünde sessiz kalınamayacak kadar önemlidir. Onun görüşlerine ilk itiraz kendi talebesi Sehâvî tarafından ileri sürülmüştür. Sehâvî, hocası Makrîzî'nin aslının Fâtımîler'e dayandığını söyleyerek onun bu eserindeki görüşlerini bir yönden psikolojik saiklere dayandığını söylemeye çalışmıştır. Ayrıca Makrîzî'nin hocası İbn Haldûn'u yanlış anlamış olduğunu ve yanlış bir algı üzerine bir teori geliştirdiğini iddia etmiştir. Sehâvî'nin bu görüşleri aslında tarihi bilginin zaman içerisinde bir nesne olmaktan ileri geçerek bir özneye dönüştüğünü görebileceğimiz alandır. Fâtımîler hakkında ileri sürülen olumsuz imajın tarihi veriyi ve metinleri yorumlarken ideolojik bir bariyer görevini göstermektedir. Fakat bu durum Makrîzî için de geçerli olabilmektedir.

Kendisine kadar süregelen tarih yazımında yeni bir üslubun hâkim olduğu Memlûkler döneminde Makrîzî aykırı bir tarihçidir. Siyasi otoritenin meşruiyetini hala Abbâsî hilâfetinden aldığı süreçte Makrîzî, resmî tarihi söylemin dışına çıkmıştır. Kendisinden önce konu hakkında görüş bildirenlerden farkı, bu iddialar hakkında Fâtımîler lehine büyük bir eser yazmış olmasıdır. Makrîzî, böylece tarihi bilginin otoritesinin İslam toplumlarındaki etkisini ortaya koymuş, kendisine göre tarihte hak ettiği değeri görememiş bir hanedana, tarihi hakkını teslim etmeyi hedeflemiştir.

Kaynakça

- Apaydın, H. Yunus. "İbn Hazm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/39-52. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Askalanî, İbn Hacer el-. *İnbâ'ü'l-gumr bi-ebnâ'i'l-'umr*. 4 Cilt. Kahire: Y.y, 1969.
- Avcu, Ali. "Karmatiler: Ortaya Çıkışları, Fikirleri, Edebiyatı ve İslam Düşüncesine Katkıları". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* X/3 (2010), 199-246.
- Ayaz, Fatih Yahya. "Memlükler Dönemi (648-923/1250-1517) Tarih ve Tabakât Eserlerine Dair [İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi] X/1 (2020), 147-179.
- Ayaz, Fatih Yahya. *Memlükler'de Tarih ve Tarihçiler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020.
- Bağdâdî, Abdülkahir. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. çev. Ethem Ruhi Fıglalı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.
- Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-. *Keşfu esrârî'l-Bâtiniyye*. İstanbul: Mektebetu'l-İrşâd, 20211.
- Brockelman, C. "Makrîzî". *İslam Ansiklopedisi: İslam alemi tarih, coğrafya, etnografya, ve biyografya lugati*. 7/206-208. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1970.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler". *İslâmî İlimlerde Metodoloji: Usûl Mes'alesi (Sempozyum)*, 441-491.
- Cengiz, Osman. *Makrîzî'nin İmtâu'l-Esmâ İsimli Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2010.
- Chamberlain, Michael. *Ortaçağ'da Bilgi ve Sosyal Pratik*. çev. Büşra Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Crone, Patricia. *Ortaçağ İslam Dünyasında Siyasi Düşünce*. çev. Hakan Koni. İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.
- Çelik, Aydın. *Fâtımîler Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Çubukçu, İbrahim Agâh. *Gazzali ve Batnîlik*. Ankara: Resimli Posta Matbaası, 1964.
- Daftary, Farhad. *Muhaliğ İslamın 1400 Yılı İsmaililer Tarih ve Kuram*. çev.ERCÜMENT ÖZKAYA. Ankara: Raslantı Yayınları, 2001.
- De Certeau, Michel. *Tarih ve Psikanaliz*. çev. Ayşegül Sönmezay. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, 2017.

- Ebû Zeyd, Nasr Hâmid. *Söylem ve Yorum*. çev. Muhammed Coşkun. İstanbul: Mana Yayınları, 2015.
- El-Katib, Ahmed. *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi*. çev. Mehmet Yolcu. Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2005.
- Evkuran, Mehmet. *Sünnî Paradigmayı Anlamak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.
- Fayda, Mustafa. "Ensâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/244-249. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Gazâlî, Ebû Hâmid el-. *Fedâihu'l-Bâtniyye*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Golgdziher, Ignaz. *Zâhirler (Sistem ve Tarihleri)*. çev. Cihad Tunç. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1982.
- Hamide, Abdülhasib Taha. *Edebü's-Şîa ilâ Nihâyeti'L-Karni's-sâni*. Mısır: Matbaatü's-Saâde, 2. Basım, 1967.
- Hoseinian Moghaddam, Mohammad M. "Maqrizi relationship with the Fatimids Relative and intellectual contexts in Maghrizi's attention to the history of the Fatimids". *10- Speech of History* 15/34 (22 Haziran 2021), 7-28. <https://doi.org/10.22034/skh.2021.6393>
- Humphreys, R. Stephen. *İslam Tarihi Metodolojisi*. çev. Murteza Bedir - Fuat Aydın. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2. Basım, 2016.
- İbn Haldun, Abdurrahmân b. Muhammed. *Mukaddime*. çev. Süleyman Uludağ. 2 Cilt. İstanbul: Dergah Yayınları, 2004.
- İbn Haldun, Abdurrahmân b. Muhammed. *Mukaddime*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2020.
- İbn Keşîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâil b. 'Omer b. Keşîr ed-Dimeşki. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Turki. 21 Cilt. b.y.: Dâru Hicr, 1418/1997.
- İbnu'n-Nedim, Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshak. *el-Fihrist*. ed. Abdulkadir Coşkun. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- İbn Tağrıberdî, Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddin Yûsuf. *el-Menhelü's-şâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-Vâfi*. 13 Cilt. Kahire: el-Heyetü'l-Mısıriyye, 1984.
- İbn Tağrıberdî, Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddin Yûsuf. *en-Nücümü'z-zâhire fi mülûki Mısr ve'l-Kâhire*. 16 Cilt. Kahire: el-Heyetü'l-Mısıriyye, 1971.
- İpşirli, Mehmet. "el-Hitatü'l-Makrîziyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/402-402. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.

- İpşirli, Mehmet. "Mahzar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/398-401. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Kâdi Abdulcebbâr, İmâduddîn Ebu'l-Hasan b. Abdillâh el- Hemedânî Esedabadî. *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve: Mucizelerle Hz. Peygamberin Hayatı*. çev. M Şerif Eroğlu - Ömer Aydın. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Kur'an-ı Kerîm Meâlî*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Küçükbaşcı, Mustafa Sabri. "Kâdir-Billâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/127-128. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Laoust, Henry. *İslâm'da Ayrılkçı Görüşler*. çev. Ethem Ruhi Fığlalı - Sabri Hizmetli. İstanbul: Pınar Yayınları, 1. Basım, 1999.
- Lewis, Bernard. *The Political Language of Islam*. Chicago: The University of Chicago Press, 1988.
- Makrîzî, Ebu Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed. *İttiâzü'l-hunefâ' bi-ahbâri'l-e'immeti'l-Fâtımiyyîn el-hulefâ*. thk. Cemâluddîn eş-Şeyyâl. 3 Cilt. Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şüûni'l-İslâmiyye, ts.
- Makrîzî, Takıyyüddin Ahmed b. Ali. *İtti'âzu'l-Hunefâ bi Ahbâri'l-Eimmeti'l-Fâtımiyyîn el-Hulefâ*. 3 Cilt. Kahire: Cumhuriyetü Mısır Vizaretü'l-Evkâf, 1996.
- Makrîzî, Takıyyüddin Ahmed b. Ali. *Dürrerü'l-ukûdi'l-ferîde fi terâcimi'l-'ayâni'l-müfîde*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2002.
- Makrîzî, Takıyyüddin Ahmed b. Ali. "et-Tenâzu' ve't-Teğâşum Fimâ Beyne Benî Ümeyye ve Benî Hâşim". *Resâilü'l-Makrîzî*. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2006.
- Makrîzî, Takıyyüddin Ahmed b. Ali el-. "Marifetü mâ yecib li Âli'l-Beyti'n-nebevî mine'l-hak' alâ men 'adâhum". *Resâilü'l-Makrîzî*. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2006.
- Mills, C. Wright. *Toplumbilimsel Düşün*. çev. Ünsal Oskay. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Mîrhând, Muhammed b. Hâvendşâh. *Ravzatü's-Safâ'da Fâtımiler ve İran İsmâilîleri*. çev. Gündoğdu Serdar - Ali İçer. İstanbul: Selenge Yayınları, 2022.
- Munslow, Alun. *Tarihin Yapısökümü*. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: alBaraka Yayınları, 2021.
- Narin, Ömer. "Mîrhând'ın Ravzatu's-Safâ fi Sireti'l-Enbiyâ' ve'l-Mülûk ve'l Hulefâ Eserinde Fâtımilere Dair Satırların Tercümesi". *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 15 (2021), 293-320.

- Necmettin, Alkan. "Efsaneden Aydınlanmacı Geleneğe Tarih Düşüncesi". *Tarih Nasıl Yazılır?* 1-14. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021.
- Özel, Mustafa. "Şerif er-Radi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/4-5. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Rabbat, Nasser. "Al-Maqrîzî's Connection to the Fatimids". *The Study of Shi'i Islam: history, theology and law*. ed. Farhad Daftary, Gurdofarid Miskinzoda. 67-75. London: I.B.Tauris, 2014.
- Rosenthal, F. "al-Maqrîzî". *The Encyclopaedia of Islam*. thk. C.E. Basworth - R. Bearman. 6/13-14. Leiden: Brill, 1991.
- Sehâvî, Şemseddin. *ed-Dev'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi'*. 12 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cil, 1992.
- Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân es-. *ed-Dev'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi'*. 12 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cil, 1992. Basım, ts.
- Seyyid, Eymen Fuâd. "Fâtımiler". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/237-240. Türkiye Diyanet Vakfı, 1995. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fatimiler>
- Seyyid, Eymen Fuâd. "Makrîzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/448-451. Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- Şahin, Hanifi. "Şia Düşüncesinde Ezanın Yapısı ve Geçirdiği Değişimlerin Dini Temeli". *e-Makâlât: Mezhep Araştırmaları V/1* (2012), 35-65.
- Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim. *el-Milel ve'n-Nihal*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Şulul, Kasım. *İslâm Düşüncesinde Tarih Tasavvuru*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.
- Takkûş, M.Süheyl. *Târihu'l-Fâtmiyyîn*. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2007.
- Teftâzânî, Sadeddin Mesud b. Ömer. *Şerhu'l-Mekâşid*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Toru, Ümit. "Eş'ari Geleneğin İsmâililik Söylemi ve Sosyo-Politik Temelleri (Bağdadi Örneği)". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2020), 363-402.
- Toru, Ümit. *Eş'ari Geleneğin Şülik Algısı*. Ankara: Astana Yayınları, 2020.
- Toru, Ümit. "İsmâiliyye'nin İslâm Dışı Kökenine Dair Eş'ari İddialar". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/17 (2020), 241-278.
- Tosh, John. *Tarihin Peşinde*. çev. Özden Arıkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

- Walker, Paul E. "Al-Maqrīzī and the Fatimids". *Mamlūk Studies Review* VII/2 (2003), 83-97. <https://doi.org/10.6082/M1CF9N74>
- Yâfi'î, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Es'ad b. 'Alî b. Suleymân el-. *Mirâtu'l-Cenân ve 'İbretu'l-Yağzân fî M'arifeti mâ Ya'tebir min Havâdişi'z-Zamân*. Beyrut: y.y., 1417/1997.
- Yurtalan, Betül - Demir, Habip. "Tesbîtu delâ ilî'n-nubuvve Adlı Eseri Bağlamında Kâdî Abdulcebbâr'ın Fâtımilere Bakışı". *e-Makâlât: Mezhep Araştırmaları* XVI/1 (2023), 4-34.
- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. XV Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.
- Zorlu, Cem. *Abbasilere Yönelik Dini ve Siyasi İsyenlar*. Ankara Okulu Yayınları, 2001.

Extended Summary

The Fâtîmids, who ruled in North Africa, Egypt and Syria between 909-1171, was the biggest political rival of the Sunnî 'Abbâsîd caliphate. One of the main pillars of the power they established over the geography they dominate was undoubtedly their claim that they were members of the Ahl al-Bayt. Despite this, their thesis that their Imams were descendants from the Fâtîmids, which formed the basis of their legitimacy, was not accepted by many historians of the period.

This article deals with al-Maqrîzî's views on these debates are discussed. Because al-Maqrîzî, one of the most important writers in medieval Islamic historiography, wrote a voluminous work that sheds light on this debate. Apart from the usual Sunnî conception of history, al-Maqrîzî, who was able to look at events from different aspects, examined the history of the Fâtîmids with all its aspects in his work titled İtti'âzu'l-Ḥunafâ. Al-Maqrîzî, in his work, in which he tried to reflect his understanding of being objective, he tried to prove that the lineage of the Fâtîmids, who were in the "other" state according to the prevailing understanding of the period, was also him blamed to be accused of Shi'ism. At this point, writing the history of the Fâtîmids in a different style during the Mamluk period, built on the existence of the 'Abbâsîd caliph, is a striking example to see different aspects of Mamluk historiography.

As a result of the study, it was seen that al-Makrîzî examined the subject in detail. During the periods when the Abbasid caliphate was strong, the Shī'ite imamate discourse and their claims about the charismatic personalities of the Ahl al-Bayt imams were eliminated by the influence of political and military power. However, when the 'Abbāsids caliphate weakened politically, militarily and economically, the means to ensure the continuation of legitimacy were revealed. At this point, the reproduction of historical texts and especially historical knowledge has been the most important support of the current power as well as the opposition sects and masses. The century in which the political crisis was felt the most on behalf of the 'Abbāsids is the period called the Shiite century. In this period, the most powerful political rival against the 'Abbāsids was the Fāṭimids, who claimed to be descended from the Ahl al-Bayt and extended from Maghrib to the vicinity of Baghdad. The military successes of the Fāṭimids and their discourse about the imamate's natural rights in the eyes of the society harbored a threat that the Shiite population in the great geography dominated by the 'Abbāsids would unite under a new administration. In such a period, one of the tools used by the Abbāsīd caliph to prove that he had the right to the sultanate and legitimate caliphate was the idea that the Fāṭimid lineage was fake. This inclusion was accepted especially in Sunnī sources and was turned into a propaganda tool.

Al-Makrîzî takes ownership of the claim that the lineage of the Fāṭimids is real and authentic. According to him, the report prepared by many Sunnī historians and even scholars of the the Imamiyya sect against the Fāṭimids was produced to favour the 'Abbāsids caliph. According to al-Makrîzî, this situation is a historical mistake. It is full of errors that will not go unnoticed, especially by those who have knowledge about the science of genealogy. Therefore, what needs to be done is to reveal the true knowledge and take a lesson from it. He gave a name to his work he wrote on the subject that reveals this approach. He gave place to the claims about the Fāṭimids in the introduction of his book. while doing this, he tries to provide historical information about the Ismaili sect. He also does not defend what he sees as justified from negative claims about Fāṭimids. But objections to his views have been raised. Saying that al-Makrîzî's ancestors are based on the Fāṭimids, it is also said that his views in this work are a kind of psychological defense reflex. It has also been claimed that al- al-Makrîzî misunderstood his teacher, Ibn Khaldūn, and developed a theory on a wrong perception.

Al-Makrîzî is an unconventional historian during the Mamluks period, when a new style was dominant in the historiography that lasted

until him. In the period when the political authority still got its legitimacy from the 'Abbāsīd caliphate, it went out of the official historical discourse. The difference from those who expressed an opinion on the subject before him is that he wrote a great work on these claims in favor of the Fāṭimids. According to him, he aimed to give his historical right to a dynasty that did not see the value it deserved in history.